

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za psihologiju

Nives Lukač

**Uloga percepcije budućnosti i roditeljskih
ponašanja u depresivnosti mladih na
prijelaznim obrazovnim razdobljima**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za psihologiju

Nives Lukač

Matični broj: 0009071569

Uloga percepcije budućnosti i roditeljskih
ponašanja u depresivnosti mladih na prijelaznim
obrazovnim razdobljima

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Psihologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Sanja Smojver-Ažić

Rijeka, rujan 2019.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad izradila samostalno, znanjem stečenim studirajući na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Rijeci, služeći se navedenim izvorima podataka i uz stručno vodstvo mentorice izv. prof. dr.sc. Sanje Smojver-Ažić.

U Rijeci, 2019.

SAŽETAK

Obrazovni prijelazi normativni su životni događaji koji iziskuju prilagodbu te mogu kod određenog broja mladih izazvati teškoće i potaknuti razvoj internaliziranih problema, odnosno razvoj depresivnih simptoma. Mladi podložni razvoju depresivnih simptoma viših su razina ranjivosti uslijed raznih osobnih ili okolinskih faktora. Jedan od važnih okolinskih faktora je ponašanje roditelja, dok je kognicija pojedinca značajan osobni faktor.

Ovim se istraživanjem nastojala ispitati uloga majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji kao mogućih zaštitnih čimbenika te uloga percepcije budućnosti u objašnjenju depresivnosti djevojaka i mladića na obrazovnom prijelazu.

U istraživanju su sudjelovali maturanti dviju gimnazija iz Varaždina i Rijeke, njih 187 (118 djevojaka) prosječne dobi 18,11 godina. Primijenjeni su sljedeći upitnici: *Upitnik percipiranog roditeljskog stila*, *Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji*, *Skala percepcije budućnosti* i *Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa*.

Rezultati istraživanja pokazuju kako djevojke na obrazovnom prijelazu izvještavaju o višim razinama depresivnih simptoma u odnosu na mladiće, dok ne postoje razlike između djevojaka i mladića u načinu na koji percipiraju majčina i očeva ponašanja. Na dimenzijama roditeljskog ponašanja zasebno je ispitana uloga majke i oca u objašnjenju depresivnosti djevojaka i mladića. Dobivena je negativna povezanost majčine i očeve emocionalne topline s depresivnošću djevojaka. Pritom djevojke čiji su roditelji pokazivali više ljubavi i nježnosti izražavaju manje depresivnih simptoma. Također, depresivnost djevojaka negativno je povezana s očevom podrškom autonomiji pri čemu podrška autonomnom ponašanju od strane oca doprinosi objašnjenju depresivnih simptoma neovisno od ostalih ispitivanih varijabli. Očeva podrška autonomiji pozitivno je povezana s otvorenom percepcijom budućnosti koja negativno korelira s depresivnošću. Percepcija budućnosti ima medijacijsku ulogu u odnosu očeve podrške autonomiji i depresivnosti. Podrška autonomiji od strane oca vodi pozitivnijim očekivanjima djevojaka o budućnosti te posljedično nižim razinama depresivnih simptoma.

Unatoč određenim ograničenjima istraživanja potvrđene su generalne pretpostavke o spolnim razlikama u depresivnosti, različitoj ulozi roditeljskih ponašanja te medijacijskoj ulozi percepcije budućnosti u depresivnosti mladih na obrazovnom prijelazu.

Ključne riječi: roditeljska podrška autonomiji, emocionalna toplina, percepcija budućnosti, depresivnost, obrazovni prijelaz

ABSTRACT

The role of future time perception and parenting behaviors in youth depression at educational transition

Educational transitions are normative life events that require adjustment. They can cause difficulties in a number of young people and stimulate the development of internalized problems, that is, the development of depressive symptoms. Young people that are susceptible to developing depressive symptoms have higher levels of vulnerability due to various personal or environmental factors. One of important environmental factors is parenting behavior, while individual cognition is a significant personal factor.

This study endeavor to examine the role of mother's and father's emotional warmth and autonomy support as possible protective factors, and the role of future time perception in explaining girls' and boys' depression at the educational transition.

High school graduates from Varazdin and Rijeka participated in the study, 187 of them (118 girls) on average 18.11 years old. The following questionnaires were applied: *My Memories of Upbringing*, *Perceived Parental Autonomy Support Scale*, *Future time perception*, and *Depression, Anxiety, Stress Scale*.

The results of the study show that girls on the educational transition report higher levels of depressive symptoms than boys, while there are no differences between girls and boys in the way they perceive their mother's and father's behaviors. The dimensions of parental behavior were examined separately for the role of the mother and the father in explaining the depressive symptoms of girls and boys. A negative association of mother's and father's emotional warmth with girls' depression was obtained. Girls whose fathers and mothers showed more love and tenderness expressed less depressive symptoms. Also, girls' depression is negatively correlated with their father's autonomy support. Fathers' support for autonomous behavior contribute to the explanation of depressive symptoms independently of the other variables examined. In addition, fathers' autonomy support is positively associated with an open perception of the future that negatively correlates with depression. The future time perception plays a mediating role in explaining the relationship between the fathers' autonomy support and depression. Support for autonomous behavior by the father leads to more positive expectations of the girls about the future and consequently lower levels of depressive symptoms.

Despite certain limitations of the research, general assumptions about gender differences in depression, the different role of parenting behaviors, and the mediating role of future time perception in explaining the relationship between the fathers' autonomy support and youth depression at the educational transition were confirmed.

Key words: parental autonomy support, emotional warmth, future time perception, depression, educational transition

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Adolescencija	2
1.1.2. <i>Obrazovni prijelazi</i>	3
1.2. Roditeljska ponašanja	5
1.2.1. <i>Emocionalnost i kontrola</i>	5
1.2.2. <i>Podrška autonomiji</i>	7
1.3. Depresivnost	9
1.3.1. <i>Simptomi depresivnosti</i>	10
1.3.2. <i>Spolne razlike u depresivnosti</i>	12
1.3.3. <i>Teorijski modeli</i>	12
1.3.4. <i>Beckova kognitivna teorija depresije</i>	13
1.4. Percepcija budućnosti	14
1.5. Povezanost roditeljskog ponašanja i depresivnosti	15
1.5.1. <i>Medijacijska uloga percepcije budućnosti u objašnjenju odnosa roditeljskog ponašanja i depresivnosti</i>	17
1.6. Cilj istraživanja	18
2. PROBLEMI I HIPOTEZE	20
2.1. <i>Problemi rada</i>	20
2.2. <i>Hipoteze</i>	20
3. METODA	22
3.1. <i>Ispitanici</i>	22
3.2. <i>Instrumentarij</i>	23
3.2.1. <i>Upitnik percipiranog roditeljskog stila</i>	23
3.2.2. <i>Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji</i>	24
3.2.3. <i>Skala percepcije budućnosti</i>	30
3.2.4. <i>Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa</i>	33
3.2.5. <i>Upitnik sociodemografskih podataka</i>	34
3.3. <i>Postupak</i>	34
4. REZULTATI	35
4.1. <i>Spolne razlike u depresivnosti</i>	35
4.2. <i>Spolne razlike u percepciji roditeljskih ponašanja</i>	36
4.3. <i>Povezanost roditeljskih ponašanja s percepcijom budućnosti i depresivnošću</i>	36
4.4. <i>Povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti</i>	37

4.5.	<i>Doprinos roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti</i>	38
4.6.	<i>Medijacijska uloga percepcije budućnosti u objašnjenju odnosa roditeljskih ponašanja i depresivnosti</i>	39
5.	DISKUSIJA	41
5.1.	<i>Spolne razlike u depresivnosti mladih i percepciji roditeljskih ponašanja</i>	41
5.1.1.	<i>Razlike između djevojaka i mladića u stupnju depresivnih simptoma</i>	41
5.1.2.	<i>Razlike između djevojaka i mladića u percepciji roditeljskih ponašanja</i>	42
5.2.	<i>Povezanost roditeljskog ponašanja s percepcijom budućnosti i depresivnošću</i>	43
5.2.1.	<i>Povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti</i>	43
5.2.2.	<i>Povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s depresivnošću</i>	45
5.3.	<i>Povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti mladih</i>	46
5.4.	<i>Doprinos roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti</i>	47
5.5.	<i>Uloga percepcije budućnosti u odnosu roditeljskih ponašanja i depresivnosti</i>	48
5.6.	<i>Doprinosi, ograničenja i implikacije istraživanja</i>	49
6.	ZAKLJUČAK	53
7.	LITERATURA	54

1. UVOD

Mladići i djevojke tijekom razdoblja adolescencije suočavaju se s brojnim normativnim promjenama na koje su više ili manje spremni. Jedne od njih dakako su obrazovni prijelazi bilo iz osnovne škole u srednju, iz srednje škole na fakultet ili s fakulteta na tržište rada. Navedeni prijelazi mogu izazvati dodatnu razinu stresa te adolescente učiniti ranjivijima, odnosno rizičnom skupinom za razvoj različitih psihičkih poremećaja (Rukavina, 2017).

Tijekom cijelog djetinjstva roditelji imaju vrlo važnu ulogu u razvoju djeteta unatoč važnosti koju vršnjaci dobivaju tijekom adolescencije. Na obrazovnim prijelazima upravo odnosi i interakcija s roditeljima mogu biti od velikog značaja (Adams, Ryan i Keating, 2000). Nalazi istraživanja pokazuju da su roditeljska ponašanja usmjerena na dijete u velikom mjeri stabilna tijekom vremena (Collins i Russell, 1991) te se kao glavne dimenzije roditeljskog ponašanja mogu razlikovati emocionalnost i kontrola (Darling i Steinberg, 1993). Navedene dimenzije određuju ponašanje roditelja prema djetetu u brojnim situacijama. Dok su neki roditelji brižniji, pružaju više podrške, drugi kritiziraju i odbacuju dijete (Macuka, 2007). Također, dok neki svojoj djeci daju veću slobodu, manje kontroliraju njihovo ponašanje, drugi imaju čvršću kontrolu i/ili koriste manipulaciju kako bi potaknuli dijete na određeno ponašanje (Smetana i Daddis, 2002). S druge strane, iako intuitivno suprotno kontroli, zasebna dimenzija roditeljskog ponašanja je podrška autonomiji koja se odnosi na poticanje djeteta na preuzimanje inicijative te postupanje u skladu s vlastitim interesima (Ryan i Deci, 2017). S obzirom na navedeno neki roditelji više, a neki manje potiču samovoljno ponašanje djeteta.

Navedena roditeljska ponašanja utječu na dijete, na njegov razvoj, socijalizaciju i prilagodbu. Roditeljska ponašanja mogu predstavljati kako rizične tako i zaštitne faktore. Između ostalog spomenuta roditeljska ponašanja mogu utjecati na ranjivost adolescenata za razvoj depresivnosti. Empirijski je dokazana veća ranjivost adolescentne skupine za razvoj depresivnih simptoma u odnosu na mlađu djecu (Vulić-Prtorić, 2004). U ovoj skupini, uslijed brojnih promjena, prevalencija depresivnosti značajno raste. Prema Beckovoj kognitivnoj teoriji depresije depresivnost održava „Negativna kognitivna trijada“ koja se odnosi na negativno viđenje sebe, svijeta i budućnosti (Abela i D'Alessandro, 2002).

Percepcija budućnosti odnosi se na mentalnu reprezentaciju budućnosti i percepciju budućnosti kao otvorene ili ograničene (Lang i Carstensen, 2002). Osobe koje budućnost

percipiraju otvorenom, orijentiraju se na budućnost i svoje ciljeve usmjeravaju prema ostvarivanju najboljih mogućih budućih ishoda (Lang i Carstensen, 2002). Orijentacija prema budućnosti povezana je s manjom razinom depresivnosti adolescenata (Diaconu-Gherasim, Bucci, Giuseppone i Brumariu, 2017). Budući da adolescenti počinju razmišljati o budućnosti i donositi odluke koje će utjecati na njihovu budućnost poput zanimanja, karijere i buduće obitelji, percepcija budućnosti veliku važnost dobiva u adolescentnoj dobi.

1.1. Adolescencija

Adolescencija, često opisivana kao razdoblje „bure i oluje“, razvojna je faza koja predstavlja razdoblje između početka puberteta i odrasle dobi. Iako je trajanje adolescencije teško odrediti kronološkom dobi, Blos (1962; prema Rudan, 2004) je približno stavlja u okvire od 10. do 22. godine. Navedeno razdoblje okarakterizirano je brojnim dinamičnim i intenzivnim tjelesnim i psihološkim promjenama. Promjene izazivaju nestabilnost i oscilacije kako u ponašanju tako i u raspoloženju. Normativni tijek adolescencije uključuje novi doživljaj sebe samoga kao i vlastitih mentalnih, tjelesnih i emocionalnih sposobnosti, osobne vrijednosti kao i osjećaj individualnosti. Razdoblje adolescencije veže se uz velike razvojne promjene i izazove s obzirom na to da mladi tijekom tog razdoblja stječu stavove, vrijednosti i kompetencije za ostatak životnog vijeka. Adolescencija je razdoblje nejasnoća i neodlučnosti. Dok neki odnosi gube na važnosti, drugi još nisu uspostavljeni. Napušta se ovisnost o obitelji i preuzima se odgovornost za vlastite odluke, dotadašnja slika o sebi postaje neprimjerena, dok nova još nije u potpunosti uobličena. Nove socijalne uloge počinje se usvajati, javljaju se pritisci na prilagodbu, no istovremeno i želja za uspostavljanjem individualnosti (Vulić-Prtorić, 2004).

Erikson je opisao razvojne zadatke adolescencije koji uključuju razvoj osjećaja kompetentnosti, identiteta i intimnosti (Erikson, 1968; prema Zarrett i Eccles, 2006). Eccles i Gootman (2002; prema Zarrett i Eccles, 2006) razvojne zadatke adolescenata svrstali su u nekoliko specifičnih izazova uključujući (1) pomak u odnosu s roditeljima iz ovisnosti i podređenosti u odnos sve veće odgovornosti adolescenata i ravnopravnosti, (2) istraživanje novih uloga, (3) iskustvo intimnog partnerstva, (4) formiranje identiteta, (5) planiranje vlastite budućnosti i (6) stjecanje vještina i vrijednosti za uspješan prijelaz u odraslu dob.

Razdoblje adolescencije može se podijeliti u tri podfaze: ranu adolescenciju, srednju i kasnu adolescenciju. U odnosu na kronološku dob koja predstavlja samo grubu mjeru, navedene se podfaze točnije mogu definirati na temelju njihovih karakteristika. Dok su tijekom razdoblja rane adolescencije javlja svjesnost fizičkih promjena, adolescenti rijetko vide kako napreduju ka odrasloj dobi. U razdoblju srednje adolescencije dominantno su usmjereni na druge te se često suprotstavljaju odraslima, dok u razdoblju kasne adolescencije sebe počinju gledati kao odrasle pojedince, razmišljaju o svojoj budućnosti, odraslima koji im imponiraju i kakvi bi oni željeli biti (Rudan, 2000).

Eccles i Gootman (2002; prema Zarrett i Eccles, 2006) kao primarne izazove u posljednjoj fazi adolescencije navode upravljanje zahtjevnijim ulogama, identificiranje osobnih snaga i slabosti, pronalaženje smisla i svrhe stečenih uloga, procjenjivanje i donošenje promjena važnih za daljnji život te suočavanje s njima. Upravljanje navedenim izazovima ovisi o psihosocijalnom, fizičkom i kognitivnom razvoju pojedinca te socijalnoj podršci koju uživa. Razdoblje kasne adolescencije posebno je važno za daljnji razvoj osobe budući da pojedinci počinju donositi odluke i sudjelovati u aktivnostima koje mogu utjecati na ostatak života. Iako se velik broj istraživača usmjerio na razdoblje rane adolescencije, upravo kasna faza adolescencije budi mnoge zabrinutosti jer oko dobi od osamnaest godina, mladi često završavaju srednjoškolsko obrazovanje, vrše izbore i donose odluke o daljnjem obrazovanju, stručnom osposobljavanju ili ulasku u tržište rada, iseljavanju iz obiteljske kuće, a ponekad i o braku i roditeljstvu.

1.1.2. Obrazovni prijelazi

Tijekom adolescencije važan se naglasak s pravom može staviti na školski kontekst te razdoblja prijelaza, bilo iz osnovne škole u srednju, iz srednje škole na studij ili prijelaz iz učeničkog u svijet rada. Navedeni prijelazi normativni su životni događaji te su jedni od razvojnih zadataka mladih. Tijekom prijelaza na višu obrazovnu razinu adolescenti se suočavaju s odgojno-obrazovnim situacijama za koje često nisu spremni. Navedeni prijelazi često iziskuju brzu prilagodbu te stvaraju pritisak koji, uz sve promjene koje adolescencija donosi, može potaknuti teškoće kod određenog dijela adolescenata.

Proces prijelaza iz srednje škole na studij dovodi do brojnih emocionalnih, kognitivnih i socijalnih promjena. Potiče se proces osamostaljivanja od roditelja, što je jedan od ključnih

razvojnih zadataka adolescencije. Većina adolescenata tako prilikom odlaska na studij napušta mjesto stanovanja te uglavnom odlazi u veći grad. Preseljenje, koje može utjecati na promjenu odnosa s roditeljima, predstavlja dodatni stresor (Hechanova-Alampay i sur., 2002). Uslijed navedenog odlaska, često se prekidaju veze s vršnjacima i prijateljima ili čak i romantičnim partnerima. Većina mladih tada prvi puta napušta bliske osobe i počinje samostalno voditi brigu o vlastitoj egzistenciji što iziskuje ovladavanje brojnim novim vještinama (Bandura, 1977; prema Živčić-Bečirević, Smojver-Ažić, Kukić i Jasprica, 2007). Neke od njih zatiče prilagodba na življenje u domu, dijeljenje sobe s nepoznatim osobama, dijeljenje kupaonice, briga za prehranu i slično. Nepoznatost okoline jedna je od varijabli koja može povećati stresnost prijelaza i prilagodnu adolescenata. Uz navedeno, često se povećava zabrinutost oko učenja, zahtjevnosti studija i vlastitog uspjeha na istom (Sato, Samalit-Rivera i Kozub, 2016).

Kao dio razvojnih zadataka, obrazovni prijelazi, a samim time i prijelaz na studij, može biti popraćen značajnim povećanjem ranjivosti što se odražava na psihološku, socijalnu i intelektualnu dobrobit pojedinca (Vasalampi, Salmela-Aro i Nurmi, 2010). Navedeni izazovi mogu voditi emocionalnoj neprilagođenosti te rezultirati depresivnošću (Wintre i Yaffe, 2000). Utvrđeno je da se kod adolescenata na prijelazu na studij povećava osjećaj usamljenosti (Drake, Slades i Doane, 2016). Pritom se kod onih adolescenata koji percipiraju višu razinu stresa i imaju manje razvijene strategije suočavanja sa stresom predviđaju više razine negativnih emocija (Wilson, Darling, Fahrenkamp, D'Auria i Sato, 2015). S druge strane, adolescenti koji su odrasli u skladnim obiteljima imaju znatno manje problema s prilagodbom i višu razinu optimizma kao i veće samopouzdanje tijekom samog prijelaza na studij (Guassi Moreira i Telzer, 2015). Iako je adolescencija razdoblje značajnih vršnjačkih utjecaja, roditelji i dalje ostaju značajne figure za dijete. Nedvojbeno, roditelji imaju važnu ulogu u životima adolescenata prilikom prijelaza na studij (Adams i sur., 2000). Štoviše, istraživanja pokazuju da se maturanti češće savjetuju s roditeljima nego s ostalim odraslim osobama i vršnjacima, unatoč važnosti koju vršnjaci dobivaju tijekom adolescencije (Galotti i Mark, 1994).

1.2. Roditeljska ponašanja

Kako bi se razumjelo mentalno zdravlje djeteta, vrlo je važno razmotriti ponašanje roditelja, posebice ono usmjereno na dijete. Brojni roditeljski postupci značajni su prediktori određenih razvojnih ishoda (Klarin, Šimić Šašić i Proroković, 2012). Istraživači koji su se usmjerili na ispitivanje povezanosti obiteljskih čimbenika i djetetove prilagodbe uglavnom su usmjereni na odnos roditelj-dijete (Klarin i Đerđa, 2014; Sheeber, Davis, Leve, Hops i Tildesley, 2007; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011).

Interakcije unutar obitelji mogu biti značajan rizični i/ili zaštitni faktor za razvoj, pojavu ili održavanje psihičkih problema tijekom djetinjstva i adolescencije (Vulić-Prtorić, 2002). Dakle, obitelj može imati funkciju zaštite, u njoj dijete i mlada osoba može dobivati podršku i ljubav ili isto obitelj ne mora pružati pri čemu može predstavljati rizični faktor. Kvalitetan odnos roditelja i djeteta važan je faktor u zadovoljenju psiholoških potreba osobe. Odnos roditelj-dijete zajedno s osobnim karakteristikama i u interakciji s njima, kao i s drugim okolinskim čimbenicima, doprinosi prilagodbi bilo kao rizični ili zaštitni faktor.

Odnos roditelj-dijete dinamičan je proces pod utjecajem niza medijatorskih i moderatorskih varijabli uslijed čega je istraživanje istog vrlo složeno. Treba ga proučavati kao dinamičan proces promjenjiv u funkciji razvoja. Međutim, tijekom cijelog djetinjstva, usprkos različitim metodološkim i teorijskim pristupima, istraživanja ukazuju na stabilnost u ponašanju roditelja prema djeci (Collins i Russell, 1991).

1.2.1. Emocionalnost i kontrola

Bez obzira na dob djeteta, mogu se razlikovati dvije temeljne dimenzije roditeljskog ponašanja: emocionalnost i kontrola (Darling i Steinberg, 1993).

Dimenzija emocionalnosti odnosi se na osjećaje koje roditelj pokazuje tijekom interakcije s djetetom. Na jednom kraju dimenzije nalazi se emocionalna hladnoća, a na drugom emocionalna toplina. Brojni istraživači smatraju emocionalnu toplinu najutjecajnijom na djetetov razvoj (Becker, 1964; prema Salamon, 2007; Franz, McClelland i Weinberger, 1991). Roditelji koji su emocionalno topli pružaju svojoj djeci podršku, prihvaćaju ih, pružaju im pažnju, razumijevanje i brigu. Pritom se disciplina provodi kroz pohvale, ohrabrenja i objašnjavanja. S druge strane, emocionalno hladni roditelji neprijateljski su raspoloženi,

zanemaruju djete, kažnjavaju, kritiziraju i odbacuju. Emocionalna toplina vodi brojnim pozitivnim ishodima uključujući prihvaćanje odgovornosti za vlastito ponašanje i samokontrolu, u usporedbi s emocionalnom hladnoćom koja rezultira agresivnošću i otporom prema autoritetima (Becker, 1964; prema Salamon, 2007).

Druga dimenzija, dimenzija kontrole, referira se na modifikaciju ponašanja i internalnih stanja djeteta pri čemu na jednom polu uključuje čvrstu kontrolu, a na drugom slabu kontrolu, odnosno malo nadzora i pravila te puno slobode djeteta. Navedena se dimenzija može manifestirati kao bihevioralna kontrola, što podrazumijeva nadzor ponašanja (Barber, 1996) ili kao psihološka kontrola koja se odnosi na kontrolu psihološkog svijeta djeteta (Smetana i Daddis, 2002). Bihevioralna kontrola, odnosno nadzor nad ponašanjem djeteta vrlo je važna komponenta roditeljskog ponašanja, posebice tijekom adolescencije kada se razvija svijest o posljedicama vlastitog ponašanja (Barber, 1996). S druge strane, psihološka kontrola uključuje manipulaciju roditelja, pasivnu agresiju, ponašanje bez ljubavi i poticanje osjećaja krivnje što ne zadovoljava potrebu djeteta za samopoštovanje, razvojem identiteta i autonomijom (Smetana i Daddis, 2002). Psihološka kontrola, također je ključna tijekom adolescencije uslijed potrebe za nezavisnošću i individualizacije koja je važan razvojni zadatak adolescencije. Samim time psihološka kontrola vodi brojnim eksternaliziranim i internaliziranim problemima (Barber, 1996.; Smetana i Daddis, 2002). Roditelji koji koriste psihološku kontrolu ne zadovoljavaju potrebe djeteta, već potiču osjećaj krivnje, odbačenosti, otuđenosti, niske samoeфикаsnosti, nestabilan identitet i nedostatak samopouzdanja (Barber, 1996).

Dosadašnje spoznaje sugeriraju da unatoč sličnostima odgojnih postupaka, majke i očevi pokazuju neke razlike tijekom odgoja. Spol roditelja bitan je činitelj koji određuje ponašanje roditelja. Dok su majke više zaokupljene njegom djeteta, očeva interakcija s djetetom više se svodi na igru. Ipak, valja naglasiti da majke više vremena provode s djetetom, pokazuju veću privrženost i emocionalno su ekspresivnije od očeva (Bariola, Gullone i Hughes, 2011). S druge strane očevi često pokazuju više strogoće, međutim kada je riječ o kontroliranju, očevi češće koriste postupke bihevioralnog kontroliranja, dok majke češće posežu za postupcima psihološke kontrole djeteta (Collins i Russell, 1991). Unatoč napretku istraživanja, važno je napomenuti da se veći dio istraživanja odnosi na majčine odgojne postupke budući da su često percipirane kao primarni skrbnici (Alloy, Abramson, Smith, Gibb i Neeren, 2006).

U dosadašnjim istraživanjima postoje nekonzistentni nalazi o tome ponašaju li se majke i očeви različito prema djeci različita spola. Također, u velikom broju istraživanja nisu posebno prikazivani rezultati za djevojke i mladiće. Ipak, ispitujući spolne razlike adolescenata u percepciji roditeljskih odgojnih postupaka Macuka (2008) pokazuje da djevojke doživljavaju više prihvaćanja od majke, dok mladići doživljavaju više kontrole od strane oba roditelja nego djevojke. Sukladno, Petani (2015) pokazuje da djevojke doživljavaju veće prihvaćanje od strane majke nego mladići, međutim mladići doživljavaju veće prihvaćanje od strane oca. S druge strane, Kosterman, Haggerty, Spoth i Redmond (2004) pokazuju da se majke ponašaju jednako prema djeci oba spola, dok očeви postupaju različito uslijed razlika u socijalizaciji djevojaka i mladića.

1.2.2. Podrška autonomiji

Uz dosad navedene obrasce roditeljskog ponašanja, niz istraživanja iz razvojnog konteksta pokazuje da roditeljska podrška autonomiji predviđa prilagodbu djeteta. Razvojni zadaci adolescencije potiču potrebu za povećanom odgovornošću i nezavisnošću. Autonomna motivacija adolescenata važna je u psihološkom razvoju adolescenata, a samim tim važnu ulogu igra i roditeljska podrška autonomiji (Dawson i Pooley, 2013). Podrška autonomiji uključuje promicanje nezavisnog funkcioniranja (*promotion of independent functioning, PIF*) i promicanje voljnog funkcioniranja (*promotion of volitional functioning, PVF*). Promicanje nezavisnog funkcioniranja uključuje roditeljsko poticanje adolescenata na samostalnost i donošenje vlastitih odluka, moguće u skladu s vrijednostima i ciljevima roditelja. S druge strane, promicanje voljnog funkcioniranja uključuje poticanje adolescenata na istraživanje i donošenje odluka u skladu s vlastitim interesima i ciljevima (Soenens, Vansteenkiste i Sierens, 2009).

Teorija samoodređenja teorijski je okvir na koji smo se referirali u ovom istraživanju te koji je primijenjen na brojna edukacijska istraživanja (Ryan i Deci, 2017). Navedena teorija autonomiju definira kao stupanj u kojem je ponašanje voljno odabrano na temelju osobnih ciljeva i interesa. Autonomija se odnosi na osjećaj da je ponašanje nije nametnuto, dok podrška autonomiji uključuje aktivnosti njegovanja kapaciteta djeteta za samoregulaciju (Ryan i Deci, 2017). Roditeljsko ponašanje koje zadovoljava potrebu za autonomijom jest pružanje relevantnih izbora te poticanje na preuzimanje inicijative i istraživanje (Ryan, Deci i Vansteenkiste, 2016). Kada roditelji koji potiču autonomiju moraju biti direktivni oni daju

razloge, koji iz perspektive djeteta, daju vrijednost određenom ponašanju (Ryan i Deci, 2017). Visoka podrška autonomiji povezana je s pozitivnim emocionalnim ishodima te emocionalnom i bihevioralnom samoregulacijom (Deci i Ryan, 2008), boljim psihološkim zdravljem adolescenata te manje depresivnih simptoma (Ryan i sur., 2016).

Većina istraživanja o podršci autonomiji oslanjala su se na implicitnu pretpostavku da podrška autonomiji i psihološka kontrola čine suprotne polove kontinuuma. Roditelji koji kontroliraju ponašanja djeteta na određeni način sprječavaju autonomiju ili voljno funkcioniranje definirano kao dobrovoljno odabiranje ponašanja uslijed vlastitih vrijednosti i istinskih interesa (Ryan, Deci i Grolnick, 1995). Mnogi istraživači svoje skale nazivali su mjerama autonomije iako su tvrdnje zapravo odražavale psihološku kontrolu (primjerice Gray i Steinberg, 1999), međutim empirijski nalazi pokazuju, da su roditeljska podrška autonomiji i kontrolirajuća ponašanja, iako povezani, različiti faktori (Silk, Morris, Kanaya i Steinberg, 2003; Skinner, Johnson i Snyder, 2005;). Soenens i suradnici (2009) ispitujući razlikuju li se faktori psihološke kontrole, nezavisnog funkcioniranja i voljnog funkcioniranja provodeći konfirmatornu faktorsku analizu utvrdili su da je trofaktorski model optimalan iako je voljno funkcioniranje umjereno, negativno povezano s psihološkom kontrolom. Samim time sugerira se njihovo distinktivno mjerenje. Sukladno navedenom, Vasteenkiste i Ryan (2013) sugeriraju da aktivno podupiranje autonomije nije jednako suzdržavanju od kontrole, štoviše navedeni su faktori diferencijalno oovezani s psihološkim problemima adolescenata (Silk i sur., 2003). Psihološka kontrola povezana je sa socijalnim povlačenjem, internaliziranim i eksternaliziranim problemima (Baumrind, 1967), dok je podrška autonomiji povezana s akademskim uspjehom, samopoštovanjem i razvojem ega (Allen, Hauser, Bell i O'connor, 1994; Kurdek, Fine i Sinclair, 1995). Ukratko, podrška autonomiji u manjoj je mjeri povezana s eksternaliziranim problemima, a u većoj s razvojem ega i samopoštovanjem adolescenata.

Većina studija ne razdvaja roditeljski utjecaj autonomiji te ne stvara razlike s obzirom na spol. Kod onih koje jesu činile razliku, sukladno spomenutim različitim ulogama majki i očeva u razvoju djeteta, pokazano je da majke imaju veći utjecaj na direktno socijalno okruženje kao što je prijateljstvo, dok očevi imaju veći utjecaj na cilju orijentirane aktivnosti kao što je razvoj karijere (Tynkkynen, Nurmi i Salmela-Aro, 2010). Budući da obrazovni prijelaz često uključuje aktivnosti orijentirane cilju moguće je da će očevi poticanjem autonomije imati veći utjecaj u razdoblju biranja zanimanja. S druge strane, uslijed mogućeg preseljenja u novi grad ili samog razdvajanja od dosadašnjih razrednih prijatelja, i socijalno je okruženje pogođeno prijelazom što ga čini pod većim utjecajem majčina poticaja autonomiji.

Ipak, valja napomenuti da nalazi nisu konzistentni te dok neki ne pokazuju značajne efekte majčine i očeve podrške autonomiji (Costa, Cuzzocrea, Gugliandolo i Larcian, 2016), drugi utvrđuju razlike u korist većoj važnosti majčine podrške autonomiji kao zaštitnog faktora psihičkog zdravlja, uključujući depresivnost (Duinevelde i sur., 2017).

1.3. Depresivnost

Depresivnost je emocionalno stanje koje karakterizira osjećaj tuge, neraspoloženja, utučenosti i žalosti (Vulić-Prtorić, 2004). Nakon anksioznosti, to je drugi najčešći internalizirani problem mentalnog zdravlja mladih, međutim s obzirom na to da je prikriven teže ga je otkriti. Klinička slika i opis depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji prošla je kroz mnoge promjene tijekom godina. Od stajališta da se depresija ne može javiti u djetinjstvu, preko razmišljanja da se javlja u zamaskiranom obliku, pa sve do opisa kliničke slike depresivnog poremećaja pomoću kriterija za odrasle čime je postala dio klasifikacijskih sistema (Vulić-Prtorić, 2004). Danas se u Međunarodnoj klasifikaciji bolesti (MKB-10) i petom izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje (DSM-5) koriste isti dijagnostički kriteriji kod djece i adolescenata kao i kod odraslih, unatoč određenim dobnim promjenama u simptomatologiji (Američka psihijatrijska udruga, 2014; Svjetska zdravstvena organizacija, 2003).

Rezultati istraživanja ukazuju na sve već rizik za razvoj depresivnosti kod novih generacija u odnosu na njihove roditelje. Incidencija depresivnih simptoma tijekom prijelaza iz djetinjstva u adolescenciju značajno raste s 5% na 10% do 20% (Nolen-Hoeksema, Girgus, Seligman, 1992), pri čemu je životna prevalencija velike depresije do kraja adolescencije do 25% (Kessler, Avenevoli i Merikangas, 2001). Spolne razlike u prevalenciji simptoma demonstrirane su kod velikog broja istraživanja provedenih na srednjoškolcima, pri čemu ta razlika ide u smjeru veće prevalencije simptoma kod djevojaka u odnosu na mladiće (Smojver-Ažić i Bezinović, 2011).

Depresivnost je koncept koji se može manifestirati na različite načine i u različitom stupnju, stoga unatoč jasnom opisu, u svakodnevnom životu nije uvijek lako i jednostavno prepoznati depresivnost niti je razlikovati od drugih stanja (Vulić-Prtorić, 2004). Štoviše, depresivnost kod djece i adolescenata izrazito je heterogene kliničke slike koja se mijenja u funkciji sazrijevanja.

1.3.1. Simptomi depresivnosti

Depresija se može manifestirati kroz četiri skupine simptoma: emocionalne, somatske ili tjelesne, kognitivne i ponašajne. Simptomi koji najčešće karakteriziraju depresivnost na emocionalnom planu jesu disforija i anhedonija. Disforično raspoloženje ili disforija odnosi se na negativno raspoloženje povezano s osjećajem manje vrijednosti i gubitka povjerenja u vlastite sposobnosti, što se može javljati u različitom stupnju. Navedeno je prisutno kod većine djece i adolescenata kojima je dijagnosticirana depresija (Overholster, Brinkman, Lehnert i Ricciardini, 1995). S druge strane, anhedonija je gubitak ugođe i uživanja u aktivnostima u kojima je osoba prije uživala te koje je smatrala privlačnima. Navedeni je simptom zajedno s disforijom specifičan za dijagnozu u djetinjstvu i adolescenciji (Overholster i sur., 1995). Osnovno fenomenološko obilježje depresije često prisutno kod adolescenata jest duboka žalost. Ipak, valja uzeti u obzir da, suprotno depresivnosti u odraslih, depresivnost u djece i adolescenata može istovremeno imati i simptome suprotne kvalitete poput razdražljivosti i izljeva bijesa. U doba puberteta također se javlja osjećaj krivnje koji je u navedenom razdoblju ključan simptom depresivnosti te se može javiti anksioznost da bi se još neki gubici u budućnosti mogli dogoditi (Vulić-Prtorić, 2004). Zaključno, nije rijetkost da se depresivnost proteže kroz sva tri emocionalna stanja, depresivno raspoloženje, iritabilnost i anksioznost.

Manifestacija depresivnosti u obliku tjelesnih ili somatskih simptoma uključuje poremećaje različitih tjelesnih funkcija: od poremećaja u apetitu, preko glavobolja, trboboja, do umora i poremećaja u spavanju. Tako su primjerice oscilacije tjelesne težine značajan simptom depresivnosti u kasnijoj adolescenciji (Vulić-Prtorić, 2004). Međutim, iako su navedeni simptomi uobičajeni za depresivnost, nisu specifični te su kao takvi manje diskriminativni za dijagnostiku.

Kod depresivne djece i adolescenata često je javljaju negativne samoevaluacije, opisivanje svijeta i budućnosti u negativnim terminima te su tipične kognitivne smetnje depresivnih poremećaja teškoće koncentracije i ispunjavanja školskih obaveza, nisko samopoštovanje, osobno obezvrjeđivanje i samookrivljavanje (Vulić-Prtorić, 2004). Najistraživaniji kognitivni simptomi jesu nisko samopoštovanje, beznadnost, bespomoćnost i depresivni atribucijski stil. Iako se nisko samopoštovanje javlja u različitim psihičkim poremećajima, navedeno je vodeća karakteristika depresivnosti. Depresivna djeca u većoj mjeri sebe doživljavaju manje vrijednima, nevoljenima i odbačenima (Živčić, 1994). Nadalje, bespomoćnost proizlazi iz

ponavljanih neuspjeha te podrazumijeva osjećaje nekompetentnosti pri čemu se javlja u situacijama kada dijete nema kontrolu nad situacijom i kada očekuje da tu kontrolu neće imati niti ubuduće (Vulić-Prtorić, 2004). Navedeno je izrazito neugodno iskustvo koje može dovesti do stanja apatije. S druge strane, beznadnost se odnosi na negativno očekivanje od budućnosti te je značajno povezana sa simptomima depresivnosti (Živčić, 1994). Opisani simptomi zajedno s prethodno spomenutom ljutnjom značajni su u slučajevima dječje suicidalnosti. Suicidalne ideje mogu se javljati već od djetinjstva, dok u adolescenciji, uslijed razvoja kognitivne sposobnosti, te suicidalne ideje prerastaju u planirane suicidalne pokušaje (Harrington, 1993; prema Vulić-Prtorić, 2004). Pokušaji suicida i suicidi stoga pokazuju ubrzan uspon u razdoblju adolescencije.

Psihomotoričke promjene koje se mogu uočiti u depresivne djece i adolescenata uključuju nemir ili agitaciju i psihomotoričku usporenost ili retardaciju koja uključuje usporen govor, stanke u govoru i usporene pokrete tijela. Nerijetko se uočava gubitak zanimanja za hobije i druge aktivnosti u kojima je dijete prethodno uživalo te se dijete doima kao da je uvijek umorno ili se ponavljano žali na umor pri čemu sve predstavlja napor (Vulić-Prtorić, 2004). Obično se primjećuje povlačenje djeteta ili adolescenta iz socijalnih kontakata što igra važnu ulogu u razvoju i održavanju depresivnosti. Dijete nije popularno, manje je omiljeno, te sebe opisuje kao usamljeno. Vršnjaci depresivnu djecu često opisuju kao agresivnu, dok depresivni adolescenti uz neprijateljsko i nekooperativno ponašanje mogu pokazivati i pretjeranu ovisnost o drugima, neadekvatne strategije suočavanja sa stresom te uživaju manje socijalne podrške od strane vršnjaka i obitelji (Vulić-Prtorić, 2004).

Kategorije depresivnih poremećaja raspoloženja mogu se razlikovati s obzirom na broj simptoma, trajanje simptoma i stupanj teškoće koju ti simptomu uzrokuju u svakodnevnom funkcioniranju. DSM-5 dijagnostički sustav razlikuje veliki depresivni poremećaj koji se može razlikovati s obzirom na jednu ili više velikih depresivnih epizoda koje traju najmanje dva mjeseca, perzistentni depresivni poremećaj ili distimiju koji ima simptome manjeg intenziteta, no dugotrajnije i najčešće kroničnih ishoda, distruptivni poremećaj disregulacije raspoloženja kojeg odlikuje iritabilno, ljuto i razdražljivo raspoloženje, depresivni poremećaj prouzročen psihoaktivnim tvarima, depresivni poremećaj zbog drugog zdravstvenog stanja, premenstrualni disforični poremećaj i drugi specificirani i nespecificirani depresivni poremećaj (Američka psihijatrijska udruga, 2014).

1.3.2. Spolne razlike u depresivnosti

Na prijelazu iz srednjeg djetinjstva u razdoblje rane adolescencije, u dobi između 13 i 17 godina depresivni simptomi češće se javljaju kod djevojaka (Petersen, Sarigiani i Kennedy, 1991). Studija provedena na tri dobne skupine, učenicima petih i osmih razreda osnovne škole te na učenicima četvrtih razreda srednje škole, pokazala je da na mlađem uzrastu ne postoji značajna razlika između djevojaka i dječaka iako su dječaci bili općenito nešto depresivniji od djevojčica, u srednjoj dobnoj skupini događa se obrat, dok su u starijoj dobnoj skupini djevojke značajno depresivnije od mladića (Vulić-Prtorić i Sorić, 2001). Sukladno navedenom nalazu Allgood-Merten, Lewinsohn i Hops (1990) pokazali su da 23% djevojaka u dobi od 16 godina pokazuje umjerenu do visoku razinu depresivnih simptoma, dok isto pokazuje samo 10% mladića. Nalazi pokazuju da djevojke dva puta češće pokazuju više razine depresivnih simptoma, dok kriterije za veliki depresivni ili distimični poremećaj zadovoljava 13% djevojaka i 3% mladića između 14. i 16. godine (Kashani, Carlson, Beck i Hoeper, 1987). Istraživanje Smojver-Ažić i Bezinović (2011) na hrvatskom uzorku srednjoškolaca također potvrđuju spolne razlike u prilog značajno većem izražavanju depresivnih simptoma od strane djevojaka, pri čemu 19,1% djevojaka simptome doživljava često ili vrlo često u usporedbi s 15,8% mladića.

Dobro su dokumentirane spolne razlike u depresivnosti adolescenata, međutim mehanizmi u njihovoj podlozi manje su poznati te još uvijek nisu razriješeni (Hankin, 2009). Modeli koji nastoje objasniti razlike između djevojaka i mladića temelje se na postojećim teorijama depresivnosti koje pretpostavljaju odnose različitih varijabli prediktora i depresivnosti.

1.3.3. Teorijski modeli

Uzroci depresije su mnogobrojni, često isprepleteni i vrlo raznoliki. Zahvaljujući sve većem broju istraživanja depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji literatura o etiologiji iz dana u dan postaje sve bogatija. Pritom dakako, pristup ovisi o teorijskoj orijentaciji istraživača. Predlažu se brojne mini teorije ili modeli koji se odnose na jednu ili nekoliko komponenti poremećaja. Svaka od teorija svojim specifičnostima doprinosi razumijevanju poremećaja i razvoju intervencija. Ipak, valja naglasiti da svaka od teorija ima i svoja ograničenja uslijed čega se u razvojnoj psihopatologiji i tretmanu najčešće integriraju znanja iz većeg broja teorija.

Možemo razlikovati biološke teorije depresivnosti koja uključuju znanja iz genetike, neurokemije, neuroendokrinologije i slično. Tako općenito možemo razlikovati genetičke teorije, biokemijske i neurofiziološke teorije. S druge strane, psihoanalitičke teorije depresije proizlaze iz psihoanalitičkih stajališta pri čemu se usmjeravaju na rana iskustva i unutarnje psihološke procese. Upravo suprotno, bihevioralne teorije depresiju objašnjavaju u terminima reakcija na podražaje i pretjerane generalizacije, dok kognitivne teorije naglašavaju percepciju, atribuciju, očekivanje i vjerovanja (Vulić-Prtorić, 2004). Dakle, kognitivni modeli objašnjavaju nastanak depresije stavljajući naglasak na negativno mišljenje pri čemu se velika važnost daje perceptivnim i atribucijskim stilovima te očekivanjima i sustavu vjerovanja (Kurtović, 2007).

1.3.4. Beckova kognitivna teorija depresije

Kognitivna teorija koja je generirala najveći broj empirijskih istraživanja te uveliko utjecaja na tretman depresivnosti je Beckova kognitivna teorija depresije (Beck, 1983; prema Abela i D'Alessandro, 2002). Prema navedenoj teoriji negativna kognitivna vjerovanja ili sheme čine osnovu depresije. Negativne kognitivne sheme stječu se tijekom odrastanja kroz gubitak važne osobe, traumatske događaje, odbacivanje od strane vršnjaka i/ili depresivne stavove roditelja. Navedene se sheme aktiviraju u situacijama koje su osobi nove i nepoznate te vode iskrivljenoj percepciji i interpretaciji. Negativna shema je selektivna te omogućuje zapažanje i upamćivanje samo negativnih ishoda, dok pozitivne događaje osoba ne pamti već ih opovrgava uvjerenjima da je nesretna (Vulić-Prtorić, 2004). Stresne životne situacije osobe koje imaju razvijene negativne kognitivne sheme interpretiraju na negativan i depresivan način. Takve osobe tada rade brojne logičke pogreške koje Beck naziva kognitivnim distorzijama ili iskrivljenjima. Kognitivna iskrivljenja određuju na koji način osoba procjenjuje događaje i ljude oko sebe (Vulić-Prtorić, 2004).

Kada pojedinac razvije kompleksan sistem negativnih kognitivnih shema, povećana je vjerojatnost da će osoba razviti "Negativnu kognitivnu trijadu". Beck definira „Negativnu kognitivnu trijadu“ kao negativno viđenje sebe, svijeta i budućnosti. Pretpostavka da navedena trijada igra ulogu u aktiviranju i održavanju depresivnih simptoma (Abela i D'Alessandro, 2002) empirijski je potvrđena, pri čemu pojedinci koji imaju disfunkcionalne stavove o sebi, svijetu i budućnosti pokazuju povećanje depresivnog raspoloženja (Abela i D'Alessandro, 2002).

1.4. Percepcija budućnosti

Percepcija budućnosti također se počinje razvijati u adolescenciji te postaje realnija i psihološki bliža. Adolescenti se suočavaju s nizom normativnih zadataka koji se odnose na ostatak životnog vijeka zbog čega se naglašava važnost razmišljanja o budućnosti. Odluke koje donose adolescenti često su orijentirane na budućnost, poput onih vezanih uz karijeru, način života ili buduću obitelj. One presudno utječu na kasniji život u odrasloj dobi. Nedvojbeno, adolescenti veliku pažnju počinju pripisivati budućnosti, predviđaju buduća iskustva i događaje te istražuju životne mogućnosti i mogućnosti razvoja karijere (Nurmi, 2004).

Postoje različite konceptualizacije koncepta percepcije budućnosti, međutim teorije se slažu da perspektiva budućnosti reflektira mentalnu reprezentaciju budućnosti, anticipaciju budućnosti ili orijentaciju prema budućnosti (Peetsma, 2000). Koncept percepcije budućnosti na koji se usmjeravamo tijekom ovog istraživanja razvijen je u okviru socioemocionalne teorije selektivnosti (SST) (Lang i Carstensen, 2002). Socioemocionalna teorija selektivnosti predviđa da percepcija vremena ima važnu ulogu tijekom odabira i ispunjavanja socijalnih ciljeva. Socijalni se ciljevi pritom mogu podijeliti na one povezane sa stjecanjem znanja i one usmjerene na regulaciju emocija. Ciljevi povezani sa stjecanjem znanja uključuju učenje u socijalnom okruženju pri čemu je prvi izvor znanja, kroz koji se uče mnoge socijalne i nesocijalne vještine, komunikacija. S druge strane, ciljevi koji se odnose na regulaciju emocija uključuju emocije, kognitivne procese vezane uz emocije i regulaciju emocija putem kontakta s drugima (Lang i Carstensen, 2002).

Prema socioemocionalnoj teoriji selektivnosti pojedinci odabiru vlastite ciljeve sukladno svojoj percepciji budućnosti kao ograničenoj ili otvorenoj (Lang i Carstensen, 2002). Kada se budućnost vidi otvorenom, prioritet dobivaju ciljevi optimizacije budućnosti koji se često odnose na stjecanje znanja, traženje kontakata, karijeru, pronalaženje uloge u društvu i slično. S druge strane, kada se budućnost vidi ograničenom, važniji postaju emocionalno smisleni ciljevi povezani s kratkoročnom koristi poput regulacije emocija (Lang i Carstensen, 2002). Tada se pojedinci fokusiraju na sadašnjost, doživljavanje zadovoljstva, emocionalna značenja situacija i slično. Percepcija budućnosti na temelju navedenog može se definirati kao percepcije i očekivanja koje osoba ima s obzirom na svoju budućnost, posebice, u kojoj mjeri percipira budućnost kao otvorenu i ispunjenu mogućnostima ili kao ograničenu i zatvorene prirode (Carstensen, Isaacowitz i Charles, 1999). Ako osoba budućnost percipira

otvorenom, vjeruje da ima vremena da ostvari vlastite ciljeve, međutim ako budućnost vidi ograničenom, smatra da joj vrijeme izmiče. Sukladno navedenom može se pretpostaviti da će maturanti koji percipiraju budućnost otvorenom više biti usmjereni na prikupljanje informacija vezanih uz nastavak obrazovanja, zahtjeve fakulteta za upis i grad u koji sele. S druge strane, maturanti koji budućnost percipiraju ograničenom više će biti usmjereni na vlastite emocije, ugodnije će im biti družiti se sa starim prijateljima nego što će se truditi pronalaziti nove, manje će se usmjeriti na stjecanje novih iskustava i informacija vezanih uz fakultet.

Orijentacija prema budućnosti, što se može prepoznati kao posljedica percepcije budućnosti kao otvorene može biti relevantna za razinu depresivnosti, posebice tijekom adolescencije kada se razina depresivnih simptoma povećava. Percepcija budućnosti reflektira anticipaciju budućih događaja te sadrži kognitivnu komponentu koja može biti povezana „Negativnom kognitivnom trijadom“ prema Beckovoj kognitivnoj teoriji depresije. „Negativna kognitivna trijada“ se uz negativno viđenje sebe i svijeta referira na negativno viđenje budućnosti čineći pojedince ranjivijima za razvoj depresivnosti. Prema našem saznanju, tek dva istraživanja usmjerila su se na povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti adolescenata pri čemu je pokazano da adolescenti više usmjereni na budućnost imaju manje depresivnih simptoma (Hamilton i sur., 2015; Diaconu-Gherasima i sur., 2017)

Tek ograničen broj istraživanja usmjeravao se na povezanost percepcije budućnosti adolescenta te majčina i očeva ponašanja. Dosadašnji nalazi sugeriraju da su majčino prihvaćanje i podrška povezani s percepcijom starijih adolescenata o važnosti orijentacije prema budućnosti te pozitivnom percepcijom budućnosti (Kerpelman, Eryigit i Stephens, 2008). S druge strane, očeva podrška i toplina tek su marginalno značajno ili neznajčajno povezane s orijentacijom prema budućnosti od strane adolescenata (Kerpelman i sur., 2008). Navedeno ukazuje na veću relevantnost majčina ponašanja tijekom djetinjstva i adolescencije za percepciju budućnosti adolescenata u odnosu na važnost očeva ponašanja.

1.5. Povezanost roditeljskog ponašanja i depresivnosti

Na obiteljske odnose usmjeravaju se interakcijski modeli depresije koji promatraju depresivnost kod djece i adolescenata s obzirom na interpersonalne teškoće i odnose s roditeljima i vršnjacima. Obiteljske interakcije depresivne djece okarakterizirane su većim

brojem konflikata, komunikacijskih problema, manjim izražavanjem emocija, odbacivanjem, zanemarivanjem i zlostavljanjem (Cicchetti i Toth, 1998). Brojni obiteljski čimbenici mogu doprinositi uspješnosti suočavanja s normativnim stresorima i prilagodbom (Macuka i Smojver-Ažić, 2012.). Međutim, u suprotnom, niska kvaliteta odnosa s roditeljima povezana je s internaliziranim problemima (Reitz, Deković i Meijer, 2006).

Meta-analitička istraživanja sugeriraju da maladaptivno roditeljsko ponašanje uključuje roditeljsko odbacivanje ili emocionalnu hladnoću, drugi pol dimenzije emocionalnost, koji nerijetko uključuje roditeljsko neodobravanje, kritičizam i manjak kontakta te roditeljsku psihološku kontrolu, dimenziju negativno povezanu s podrškom autonomiji koja uključuje prezaštićivanje, indukciju krivnje i srama te prijetnje (Barber, Olsen i Shagle, 1994). Navedena su ponašanja povezana s depresijom, procjenjivano istovremeno i retrospektivno (McLeod, Weisz i Wood, 2007; Yap i Jorm, 2015). Maladaptivni odgojni postupci mogu utjecati na razvoj niskog samopoštovanja, disfunkcionalnih kognitivnih stilova, ruminiranja, negativne percepcije sebe, svijeta i budućnosti te tako doprinose razvoju depresije (Garber i Flynn, 2001; Hammen, 1992; Kaslow, Deering, i Racusin, 1994; Alloy i sur., 2006). Uz navedena ponašanja, prema rezultatima meta-analize Yap, Pilkington, Ryan i Jorm (2014), koji su se fokusirali na dobnu skupinu od 12 do 18 godina, roditeljska podrška autonomiji objašnjava gotovo 16% varijance depresije.

Sveobuhvatan pregled literature ukazuje da majčino i očevo prihvaćanje, odbijanje i kontrola imaju vrlo slične efekte, ali ipak postoje razlike (Sander i McCarty, 2005). Usmjeravajući se na povezanost odgojnih postupaka s depresivnim simptomima, Smojver-Ažić i Bezinović (2011) pokazuju da je samo odbijanje majke značajan korelat depresije adolescenata, no ne i odbijanje očeva. S druge strane, manja pozitivna uključenost očeva i veći konflikt s očevima, u longitudinalnoj studiji Sanforda i suradnika (1995) razlikovala je adolescente s perzistentnim simptomima depresije i adolescente u remisiji. Sukladno navedenim rezultatima, Sheeber, Davis, Leve, Hops i Tildesley (2007) pokazali su da je odnos oca i adolescenta povezan s depresivnim simptomima na sličan način poput odnosa s majkom. Štoviše, u obiteljima s oba roditelja pokazano je da svaki roditelj nezavisno doprinosi dobrobiti adolescenata.

Costa i sur. (2016) pokazali su da majčina i očeva podrška autonomiji nema značajan efekt na depresiju adolescenata. S druge strane, Duinevelde i suradnici (2017) ispitali su razlike međusobnog utjecaja roditeljske podrške autonomiji i dobrobiti tijekom tri obrazovna

prijelaza. Istraživanje je ukazalo na veću podršku autonomiji s majčine strane, međutim podrška oba roditelja imala je sličan utjecaj na psihičko zdravlje, uključujući depresiju. Percipirana podrška autonomiji prije obrazovnih prijelaza bila je važan zaštitni faktor u smanjenju depresije tijekom prijelaza. Navedeni nalazi govore o važnosti svakog roditelja te je iz dosadašnjih nalaza vidljivo da oba roditelja imaju važnu ulogu u razvoju depresivnosti kod mladih iako ne postoji jasan konsenzus na koji način doprinose.

U istraživanjima usmjerenima na razvoj depresivnih simptoma također je naglašen različit doprinos majki i očeva zasebno za djevojke i mladiće. Iako nalazi nisu konzistentni, neka istraživanja naglašavaju važnost odgojnih stilova roditelja suprotnog spola. Moguće objašnjenje za navedene promjene leži u psihodinamskoj teoriji prema kojoj je roditelj istog spola korišten kao referentna točka tijekom identifikacije, međutim tijekom adolescencije nastoji se razviti autonomna individua s osobnim identitetom (Steinberg, 2001). Istraživanja koja pokazuju da kod adolescentnih djevojaka očeva emocionalna toplina, koja se očituje u njegovanju, privrženosti, toplini i srdačnosti pokazanoj u odnosu s djetetom, predstavlja zaštitni faktor za razvoj depresije (Carlston, 2006; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011) te očeva kontrola koja predstavlja rizični faktor (Klarin i Đerđa, 2014; Macuka, 2007) pružaju podršku navedenom teorijskom objašnjenju. Uz navedeno, određen broj istraživanja pokazuje majčinu emocionalnu toplinu kao zaštitni faktor kod mladića (Klarin i Đerđa, 2014; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011) te značajnu povezanost majčine psihološke kontrole s višom razinom depresivnih simptoma (Klarin i Đerđa, 2014). Ipak, određeni broj istraživanja pokazuje da očeva kontrola i podrška jesu povezani s depresivnim simptomima kod mladića (Carlston, 2006; Macuka, 2008) te da je upravo majčina toplina kod adolescentnih djevojaka povezana s nižim razinama depresije (Ge, Lorenz, Conger, Elder i Simons, 1994; Klarin i Đerđa, 2014; Macuka, 2008; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011).

1.5.1. Medijacijska uloga percepcije budućnosti u objašnjenju odnosa roditeljskog ponašanja i depresivnosti

Pregledom literature, s obzirom na puteve kojima roditeljska ponašanja utječu na depresivnost, pronađena je samo jedna studija koja se bavila percepcijom budućnosti. Diaconu-Gherasima i suradnici (2017) pokazuju da percepcija budućnosti adolescenata djelomično objašnjava odnos roditeljskog ponašanja usmjerenog djetetu i depresije. Adolescenti koji su manje orijentirani prema budućim događajima imaju veće razine

depresivnih simptoma. Oni koji percipiraju veću razinu majčinog prihvaćanja više su orijentirani na budućnost, a zauzvrat su izvijestili o nižim razinama depresivnih simptoma. Sličan je utjecaj i očinske psihološke kontrole. Adolescenti koji percipiraju višu razinu očinske psihološke kontrole bili su manje orijentirani prema budućnosti te su posljedično izvijestili o višim razinama depresivnih simptoma (Diaconu-Gherasima i sur., 2017). Uloga odnosa s roditeljima važna je jer komuniciranje djeci da će obitelj ostati siguran izvor stabilnosti i podrške jest zaštitni faktor u razvoju depresije. Manje je vjerojatno je da će mladi koji percipiraju maladaptivne roditeljske stilove zamišljati budućnost drugačijom od sadašnjosti. Kao rezultat navedenog, mogu doživljavati veće razine depresivnih simptoma.

1.6. Cilj istraživanja

Unatoč napretku istraživanja, u dosadašnjoj je literaturi nedovoljno zastupljeno istraživanje obrazovnih prijelaza, posebice u Hrvatskoj (Rukavina, 2017). Unatoč njihovoj važnosti kao normativnih životnih zadataka, prijelazi na više obrazovne razine mogu izazivati visoke razine stresa te iziskuju značajnu prilagodbu, dodatan emocionalni i socijalni angažman adolescenata (Rukavina, 2017).

Ovim istraživanjem ispitan je utjecaj roditeljskog ponašanja na depresivnost. Unatoč velikom broju istraživanja usmjerenih na roditeljski utjecaj, vrlo je malo studija fokusirano na zaštitne faktore. Većina istraživanja koja se usmjerila na utjecaj roditeljskog ponašanja na depresivnost djeteta usmjerila se na maladaptivna ponašanja poput odbacivanja i psihološke kontrole (McLeod i sur., 2007; Restifo i Bögels, 2009; Yap i Jorm, 2015). Istraživači se rijetko usmjeravaju na roditeljska ponašanja koja predstavljaju zaštitne faktore u razvoju depresivnosti zbog čega je potrebno daljnje istraživanje njihove uloge i doprinosa očuvanju mentalnog i fizičkog zdravlja. U pregledu dosadašnje literature, podršku autonomiji tek je nekoliko istraživača ispitivalo zasebno, dok je većina smatrala suprotnim polom psihološke kontrole (Ryan i sur., 1995). Empirijski nalazi nekih istraživanja kontinuum između navedenih konstrukata opovrgavaju (Silk i sur., 2003; Skinner i sur., 2005;). Mageau, Ranger, Koestner, Moreau i Forest (2015) konstruirali su skalu koja razlikuje faktore podrške autonomiji i psihološke kontrole, no ne postoji prilagođena i prevedena skala za hrvatske uzorke ispitanika.

S obzirom na dosad nekonzistentne nalaze o efektima majčina i očeva ponašanja kada se usmjerimo na razlike između djevojaka i mladića, referirajući se u ovom slučaju na emocionalnu toplinu (Carlston, 2006; Klarin i Đerđa, 2014; Macuka, 2008; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011) i podršku autonomiji (Costa i sur., 2016; Duineveldt i sur., 2017), kao zaštitne faktore u razvoju depresivnih simptoma potrebno je daljnje ispitivanje njihova utjecaja, zasebnih doprinosa te medijacijskih i moderatorskih varijabli koje utječu na njihovo djelovanje.

Usmjerivši se na perspektivu budućnosti kao potencijalni faktor preko kojeg su roditeljska ponašanja povezana s depresivnošću, nisu pronađena istraživanja koja bi se bavila povezanošću majčine i očeve podrške autonomiji s perspektivom budućnosti, dok je samo jedno uključivalo emocionalnu toplinu (Diaconu-Gherasima i sur., 2017). Potrebno je dodatno ispitati spomenuti odnos s ciljem dobivanja pouzdanih i potvrđenih nalaza koji bi omogućili donošenje zaključaka o populaciji. Također, prema našim saznanjima, percepcija budućnosti na hrvatskom uzorku ispitanika još uvijek nije ispitivana.

Uslijed navedenih spoznaja, nedovoljne zastupljenosti istraživanja adolescenata koji su na obrazovnim prijelazima i nekonzistentnim rezultatima cilj ovog istraživanja je ispitati ulogu perspektive budućnosti te majčinih i očevih ponašanja kao nezavisnih zaštitnih faktora u razvoju depresivnih simptoma djevojaka i mladića na prijelazu iz srednje škole na studij.

2. PROBLEMI I HIPOTEZE

2.1. Problemi rada

1. Ispitati razlike između djevojaka i mladića na obrazovnom prijelazu u izraženosti depresivnih simptoma.
2. Ispitati spolne razlike u percepciji majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji kako bi se provjerilo postoje li razlike između djevojaka i mladića u načinu na koji percipiraju roditeljska ponašanja.
3. Ispitati povezanost roditeljskih ponašanja s percepcijom budućnosti mladih, odnosno povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti djevojaka i mladića.
4. Ispitati povezanost roditeljskih ponašanja s depresivnošću mladih, odnosno povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s depresivnošću djevojaka i mladića.
5. Ispitati povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti djevojaka i mladića.
6. Ispitati doprinos majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji u objašnjenju depresivnosti djevojaka i mladića kako bi se provjerili jedinstveni i samostalni doprinosi zaštitnih faktora majki i očeva.
7. Ispitati medijacijsku ulogu percepcije budućnosti u odnosu roditeljskih ponašanja i depresivnosti mladih kako bi se provjerio učinak majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji na depresivnost preko percepcije budućnosti.

2.2. Hipoteze

1. Očekuju se značajne spolne razlike u depresivnosti pri čemu djevojke doživljavaju više depresivnih simptoma u odnosu na mladiće.
2. Očekuju se značajne spolne razlike u percepciji roditeljske emocionalne topline pri čemu će djevojke doživljavati više emocionalne topline od strane majki u odnosu na mladiće,

dok razlika između djevojaka i mladića u načinu na koji percipiraju roditeljsku podršku autonomiji neće biti.

3. Očekuje se značajna pozitivna povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti djevojaka i mladića. Djevojke i mladići koji doživljavaju da su njihove majke i očeve emocionalno topliji te da su im omogućavali više autonomije budućnost će percipirati otvorenijom.
4. a) Očekuje se značajna negativna povezanost majčine emocionalne topline s depresivnošću djevojaka i mladića te očeve emocionalne topline s depresivnošću djevojaka. Mladići koji majke doživljavaju emocionalno toplijima kao i djevojke koje majke i očeve doživljavaju toplijima imat će manje depresivnih simptoma.
b) Očekuje se značajna negativna povezanost očeve i majčine podrške autonomiji s depresivnošću djevojaka i mladića. Djevojke i mladići koji percipiraju da su majke i očevo podržali njihovu autonomiju imat će manje depresivnih simptoma.
5. Očekuje se značajna negativna povezanost između percepcije budućnosti i depresivnosti djevojaka i mladića. Percepcija budućnosti kao otvorene biti će povezana s manje depresivnih simptoma.
6. Očekuje se da majčina i očeva emocionalna toplina te majčina i očeva podrška autonomiji zasebno doprinose depresivnosti djevojaka i mladića.
7. Očekuje se smanjenje efekta majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji na depresivnost mladih uslijed njihove povezanosti s percepcijom budućnosti.

3. METODA

3.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 187 ispitanika, 105 maturanata iz Druge gimnazije Varaždin i 82 maturanta iz Prve riječke hrvatske gimnazije. Ukupni broj ispitanika sastojao se od 69 mladića i 118 djevojaka dobnog raspona od 17 do 19 godina, prosječne dobi od 18,11 godina. Većina ispitanika gimnazijskog programa u trenutku ispunjavanja ankete pohađalo je opći smjer, njih 111, dok je 19 maturanata pohađalo jezični smjer, 22 prirodoslovno-matematički i 35 opći-sportski smjer.

Također, većina ispitanika, njih 59,9%, izjasnila se da nije u romantičnoj vezi te je 64,2% ispitanika vlastiti životni standard procijenilo prosječnim. Uz navedeno, 40% ispitanika živi u naselju s manje od 5 000 stanovnika, 13,9% u naselju s 5 000 do 10 000 stanovnika, 26,2% u naselju s 10 000 do 100 000 stanovnika, dok 19,8% živi u naselju s više od 100 000 stanovnika.

Majke 46% ispitanika imaju završeno srednjoškolsko obrazovanje, 19,3% ima višu, dok 29,4% ima visoku stručnu spremu. Sukladno, 49,7% očeva ima završeno srednjoškolsko obrazovanje, 21,9% ima višu, a 23% visoku stručnu spremu. Roditelji ispitanika dominantno su u braku ili izvanbračnoj zajednici (77%), 17,7% ispitanika je razvedenih roditelja, dok su roditelji 4,3% ispitanika udovci. Svega 3 ispitanika navelo je da njihovi roditelji žive u drugim oblicima veze. Uz navedeno, 76,5% ispitanika živi s oba roditelja, dok 23% živi s jednim roditeljem. Pritom, 93,6% ispitanika živi u županiji u kojoj pohađaju srednju školu, 3 ispitanika žive u domu, dok jedan živi kod rodbine.

Nakon srednje škole 179 ispitanika (95,7%) namjerava upisat fakultet. Čak 159 ispitanika (85%) namjerava upisati fakultet u Republici Hrvatskoj, dok 10,7% ispitanika planira upisati fakultet u inozemstvu. Pritom, 65,8% zna točno što želi upisati te 50,8% donekle vjeruje da će uspjeti u toj namjeri, dok 44,9% jako vjeruje u vlastiti uspjeh upisa na željeni fakultet.

3.2. Instrumentarij

3.2.1. Upitnik percipiranog roditeljskog stila

Upitnik percipiranog roditeljskog stila, u originalnoj verziji *My Memories of Upbringing* (EMBU; Perris, Jacobson, Lindstrom, von Konorring i Perris, 1980) mjera je retrospektivne percepcije odgojnih metoda roditelja kod odraslih sastavljena na temelju dimenzionalnih modela roditeljskog odgojnog ponašanja (Arrindell, Methorst, Kwee, van der Ende, Pot, i Moritz, 1989). U originalu se sastoji od 81 tvrdnje, dok se skraćena verzija, koju su konstruirali Arrindell, Richter, Eisemann, Garling, Ryden, Hansson i sur. (2001), sastoji od 23 tvrdnje pri čemu je navedena verzija funkcionalni ekvivalent originalne skale. Ispitanici zasebno procjenjuju majčino i očevo ponašanje na skali od 4 stupnja, pritom 1 označava nikada, a 4 većinu vremena. Odgovori označavaju koliko često se njihova majka, odnosno otac, ponašao na određeni način tijekom djetinjstva.

Upitnik se sastoji od 3 skale: emocionalna toplina, odbijanje i prezaštićivanje. Skala emocionalne topline sastoji se od 6 čestica kojima se mjeri percipirana ljubav i toplina. Odnosi se na postupke kroz koje su roditelji pokazivali naklonost, ljubav, emocionalno prihvaćanje, hvaljenje prikladnog ponašanja, pružanje podrške i poticanje (primjeri čestica: „*Moja mi je majka pokazala da me voli.*“, „*Moja me je majka hvalila.*“). Skala odbijanja sastoji se od 7 čestica te obuhvaća roditeljske postupke koji se očituju u kažnjavanju, posramljivanju, kritiziranju, deprivaciji od pokazivanja ljubavi te zlostavljanju (primjer čestice: „*Moja me majka kažnjavala više nego što sam zaslužila.*“). Skala prezaštićivanja sastoji se od 10 čestica koje mjere percipirani osjećaj pretjerane zabrinutosti roditelja. Uključuje postupke koji ukazuju na pretjerani strah, anksioznost za sigurnost djeteta, posesivnost, kontrolu, nedopuštanje privatnosti i samostalnosti, pretjeranu kontrolu i nametljivost (primjer čestice: „*Željela sam da moja majka manje brine o tome što radim.*“). U svrhu ovog istraživanja koristile su se samo čestice skale emocionalne topline.

Na hrvatski jezik skalu je prevela i prilagodila Smojver-Ažić (1999). Kratku verziju Arrindella i sur. (1999) na hrvatskom uzorku ispitanika provjerile su autorice Vrselja i Glavak Tkalić (2011) pri čemu su dobiveni nalazi uglavnom sukladni nalazima Arrindella i sur. (1999). U dosadašnjim istraživanjima koeficijent pouzdanosti Cronbach α za emocionalnu toplinu na različitim uzorcima majka kretao se od .77 do .87, dok je za emocionalnu toplinu očeva Cronbach α varirao od .76 do .88 (Arrindella i sur., 1999; Vrselja i Glavak Tkalić,

2011). U ovom istraživanju koeficijent pouzdanosti Cronbach α za skalu emocionalne topline majki iznosi .88, dok za emocionalnu toplinu očeva iznosi .91.

3.2.2. Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji

Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji, u originalnoj verziji *Percived Parental Autonomy Support Scale* (P-PASS; Mageau, Ranger, Koestner, Moreau i Forest, 2015) retrospektivno mjeri percepciju tri vrste ponašanja koja potiču autonomiju i tri vrste kontrolirajućih ponašanja koja se procjenjuju za svakog roditelja zasebno. Skala se referira na višedimenzionalnu perspektivu procjene kontrolirajućeg roditeljstva i roditeljstva koje podupire autonomiju djeteta (Grolnick i Pomerantz, 2009). Ispitanici na skali od 7 stupnja, pri čemu 1 označava uopće se ne slažem, a 7 u potpunosti se slažem, označavaju stupanj u kojem se slažu da su njihove majke i očevi koristili navedena ponašanja tijekom njihova djetinjstva.

Upitnik se sastoji od 24 tvrdnje koje čine dva faktora: podrška autonomiji odnosi se na ponašanja koja podržavaju autonomiju referirajući se na pokazivanje poštovanja prema jedinstvenim potrebama i osjećajima, dok se psihološka kontrola odnosi na kontrolirajuća ponašanja prema kasnim adolescentima i mladim odraslima. Pritom se razlikuju tri vrste kontrolirajućih ponašanja: prijetnje kaznom (primjer čestice: „Čim ja nisam učinio/učinila točno ono što su moji roditelji htjeli, prijetili bi da će me kazniti.“), pritisak izvedbe (primjer čestice: „Moji su roditelji inzistirali da uvijek budem bolji/bolja od drugih.“) i kritičizam koji uključuje krivnju (primjer čestice: „Moji su roditelji činili da se osjećam krivim/krivom zbog svega i svačega.“). S druge strane, razlikuju se tri vrste ponašanja koja podržavaju autonomiju: priznavanje osjećaja djeteta (primjer čestice: „Moji su roditelji slušali moje mišljenje i gledište kada se nisam slagao/slagala s njima.“), pružanje racionalne za pravila i zahtjeve (primjer čestice: „Kada bi me moji roditelji zamolili da nešto učinim, objasnili bi mi zašto to žele.“) i pružanje izbora i mogućnosti za preuzimanje inicijative (primjer čestice: „Moje je stajalište bilo vrlo važno mojim roditeljima tijekom donošenja važnih odluka koje su me se ticale.“).

Dva krovna faktora međusobno su u negativnoj korelaciji ($r = -.46$) dok koeficijenti pouzdanosti Cronbach α iznose 0,92 za podršku autonomiji te 0,89 za psihološki kontrolu (Magenau i sur., 2015).

Prijevod i prikladnost hrvatske verzije skale

Prilikom prijevoda skale „*Percived Parental Autonomy Support Scale*“ na hrvatski jezik korištena je metoda dvostrukog prijevoda (*back translation*) pri čemu je izvorna, engleska verzija prevedena na hrvatski te je prva hrvatska verzija ponovo prevedena na engleski jezik od strane nezavisnog stručnjaka. Nakon navedenog, drugi hrvatski prijevod engleske verzije uspoređen je s prvim pri čemu su odabrani najbolji oblici čestica s obzirom na sadržaj i smisao u duhu hrvatskog jezika.

S ciljem provjere konstruktne valjanosti hrvatske verzije, „*Percived Parental Autonomy Support Scale*“ nazvane „Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji“, provedena je eksplanatorna faktorska analiza. Budući da su ispitanici procjenjivali majčina ponašanja na zasebnoj skali, a zasebno ponašanja oca provedene su dvije faktorske analize.

Na samom početku, primjerenost matrice za faktorizaciju provjerena je pomoću Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) indeksa prikladnosti uzorkovanja i Bartlettovog testa sfericiteta. KMO indeks za prikupljene rezultate procjene očeva ponašanja iznosi .90, a Bartlettov test sfericiteta ukazuje na statistički značajnu razliku između matrice korelacija i matrice identiteta ($\chi^2=2537,39$, $df=28$, $p<0,01$). Također, KMO indeks za percepciju majčine podrške autonomiji iznosi .89, a Bartlettov test sfericiteta pokazuje značajnu razliku matrica korelacije i identiteta ($\chi^2=2269,22$, $df=28$, $p<0,01$). S obzirom na navedeno može se zaključiti da su obje matrice prikladne za faktorizaciju kod oba uvjeta, što upućuje da se postupak faktorske analize može provesti.

Sukladno faktorskoj analizi koja je provedena na originalnoj verziji skale korištena je metoda ekstrakcije *Maximum likelihood* uz kosokutnu rotaciju s ciljem dobivanja jednostavne faktorske strukture. Kosokutna rotacija (*Direct Oblimin*) posebice je pogodna u ovom slučaju uslijed povezanosti faktora skale (Field, 2009). Povezanost faktora prilikom procjene očeve podrške autonomiji iznosi -.33, dok prilikom načine procjene iznosi -.42.

Prema Kaiser-Guttmanovom kriteriju faktorskom analizom procjene očeve podrške autonomiji izlučena su 4 faktora čiji su inicijalni karakteristični korijeni veći od 1. Drugi kriterij, Cattelov scree plot, grafički prikaz prema kojem se faktori odabiru s obzirom na točku infleksije također izdvaja 4 faktora. Ipak, s obzirom na to da se prilikom raspoređivanja čestica u faktore većina rasporedila u prva dva faktora, budući da takva raspodjela nije sadržajno smisljena te s obzirom na pretpostavku o postojanju dva krovna faktora po uzoru na originalnu verziju skale, podršku autonomiji i psihološku kontrolu, odabrano je rješenje s dva

fiksna faktora. Također, unatoč 5 izlučenih faktora prema Keiser-Guttmanovom kriteriju i Cattelovom scree plotu prilikom analize majčine podrške autonomiji, s obzirom na sadržajnu neprimjerenost čestica takvoj raspodjeli te pretpostavku autora o postojanju 2 krovna faktora odabrano je rješenje s dva fiksna faktora.

Dva faktora zajednički objašnjavaju 45,61% varijance manifestnih varijabli percipiranih očevih ponašanja i 42,39% varijance manifestnih varijabli majčina ponašanja. U *Tablici 1.* prikazana su faktorska zasićenja na pojedinim manifestnim varijablama i postotak objašnjene varijance nakon ekstrakcije dva faktora, dok su u *Tablici 2.* prikazane matrice obrasca nakon kosokutne rotacije koje sadrže faktorska zasićenja za svaku česticu za pojedine faktore s komunalitetima pojedinih čestica.

Tablica 1. Karakteristični korijeni ekstrahiranih faktora percipirane podrške autonomiji i postotak objašnjene varijance prije i nakon kosokutne rotacije.

		Početne eigen vrijednosti			Eigen vrijednosti nakon rotacije		
	Faktor	Eigen	Objašnjena varijanca (%)	Kumulativna varijanca (%)	Eigen	Objašnjena varijanca (%)	Kumulativna varijanca (%)
Percepcija očeva ponašanja	1	8,66	36,07	36,07	8,03	33,44	33,44
	2	3,41	14,22	50,28	2,92	12,17	45,61
Percepcija majčina ponašanja	2	8,58	35,74	35,74	8,01	33,37	33,37
	1	2,75	11,45	47,2	2,17	9,02	42,39

Tablica 2. Rezultati eksploratorne faktorske analize Skale percipirane roditeljske podrške autonomiji metodom Maximum likelihood uz Oblimin rotaciju (N=187)

Čestica	Očeva ponašanja			Majčina ponašanja		
	F1	F2	h ²	F1	F2	h ²
2.Kada bi me moji roditelji zamolili da nešto učinim, objasnili bi mi zašto to žele.	,93	,19	,54	,55	-,12	,38
23.Kada bih pitao/pitala zašto moram ili ne smijem nešto učiniti, moji su mi roditelji davali dobre razloge.	,86	,26	,78	,77	,06	,56
19.Moji su se roditelji pobrinuli da razumijem zašto su mi zabranili određene stvari.	,80	,10	,66	,72	,23	,44
9. Kada mi nešto nije bilo dozvoljeno, obično sam znao/znala zašto.	,76	,11	,59	,71	,26	,42
16.Moji su roditelji bili otvoreni za moje misli i osjećaje iako su bili različiti od njihovih	,69	-,24	,64	,77	-,11	,68

24. Moji su roditelji slušali moje mišljenje i gledište kada se nisam slagao/slagala s njima.	,67	-,14	,63	,65	-,17	,55
7. Moji su me roditelji poticali da budem svoj/svoja.	,66	-,13	,50	,62	-,08	,43
13. Moji su roditelji bili u mogućnosti staviti se u moj položaj i razumijeti moje osjećaje.	,65	-,21	,56	,69	-,05	,51
4. Moje je stajalište bilo vrlo važno mojim roditeljima tijekom donošenja važnih odluka koje su me se ticale.	,64	-,12	,48	,61	-,17	,49
1. Moji su me roditelji poticali da donosim vlastite odluke vezane uz ono što sam radio/radila.	,63	-,06	,43	,59	-,01	,35
8. Unutar određenih granica, moji su mi roditelji davali slobodu da odlučujem o vlastitim aktivnostima.	,57	-,12	,39	,38	-,19	,24
14. Moji su se roditelji nadali da ću donositi odluke koje su odgovarale mojim interesima i preferencijama bez obzira na njihove.	,52	-,35	,51	,66	,00	,43
15. Kada su moji roditelji htjeli da učinim nešto, morao/morala sam ih poslušati inače sam bio/bila kažnjen/kažnjena.	,01	,69	,47	,04	,84	,67
10. Uvijek sam morao/morala činiti što su moji roditelji tražili od mene, ako ne, prijetili bi da će mi oduzeti privilegije.	-,05	,64	,43	,03	,79	,60
21. Moji su roditelji koristili krivnju kako bi me kontrolirali.	-,22	,63	,53	-,39	,46	,51
20. Čim ja nisam učinio/učinila točno ono što su moji roditelji htjeli, prijetili bi da će me kazniti	-,17	,61	,47	-,05	,81	,69
18. Kada su moji roditelji htjeli da se ponašam drugačije, posramili bi me kako bi me natjerali da se promijenim.	-,16	,59	,43	-,28	,40	,32
3. Kada sam odbio/odbila učiniti nešto, moji su mi roditelji prijetili da će mi oduzeti određene privilegije s ciljem da me primoraju da to učinim.	,13	,55	,28	,09	,61	,33
17. Kako bi moji roditelji bili ponosni na mene, morao/morala sam biti najbolji/najbolja.	-,04	,55	,32	-,28	,38	,31
22. Moji su roditelji inzistirali da uvijek budem bolji/bolja od drugih.	,09	,54	,47	-,04	,34	,13
12. Moji su roditelji činili da se osjećam krivim/krivom zbog svega i svačega.	-,32	,51	,47	-,50	,29	,46
11. Moji su roditelji vjerovali da, kako bih uspio/uspjela, uvijek moram biti najbolji/najbolja u onome što sam radio/radila.	,15	,47	,20	,03	,38	,13

6. Kada su moji roditelji htjeli da postupim drugačije, učinili su da se osjećam krivim/krivom.	-,19	,43	,27	-,43	,27	,35
5. Moji su roditelji odbijali prihvatiti da je meni bila važnija zabava nego biti najbolji/najbolja u onome što radim.	-,12	,42	,23	-,16	,35	,19

Rezultati pokazuju jednostavnu faktorsku strukturu budući da niti jedna čestica prilikom procjene očeva ponašanja nema zasićenja na oba faktora, dok kod majčine procjene samo čestica „*Moji su roditelji koristili krivnju kako bi me kontrolirali.*“ ima zasićenje veće od 0,30 na oba faktora. Sukladno originalnoj verziji i većem zasićenju na Faktoru 2 navedena je pridružena drugom faktoru. Također, u slučaju očeve procjene podrške autonomiji najmanji komunalitet ima čestica 11 ($h^2=.19$), dok najveći komunalitet ima čestica 23 ($h^2=.78$). Sve čestice pripale su faktorima kojima sadržajno odgovaraju te je raspodjela sukladna originalnoj verziji. S druge strane, faktorskom analizom majčine podrške autonomiji utvrđeno je da Faktor 1 sadrži 14 čestica, dok Faktor 2 sadrži 10 čestica. Faktor 1 obuhvaća sve čestice sukladno originalnoj verziji kao i procjeni očeve podrške autonomiji, međutim sadrži dodatne dvije čestice. Navedene čestice, „*Moji su roditelji činili da se osjećam krivim/krivom zbog svega i svačega.*“ i „*Kada su moji roditelji htjeli da postupim drugačije, učinili su da se osjećam krivim/krivom.*“ pokazuju negativno zasićenje na Faktoru 1, suprotno preostalim česticama. Također, čestice sadržajno nisu prikladne Faktoru 1 te smanjuju pouzdanost faktora. Uslijed navedenog, nepodudaranja s originalnom verzijom i strukturom prilikom procjene oca, negativnim zasićenjem na faktoru, niskom sadržajnom valjanosti i smanjenju pouzdanosti čestice su pridružene Faktoru 2. Prema tome, može se zaključiti da je djelomično potvrđena faktorska struktura. Najmanji komunalitet ima čestica 22 ($h^2=.13$), dok najveći ima čestica 20 ($h^2=.69$).

Faktor 1 (Podrška autonomiji) u slučaju procjene očeva ponašanja objašnjava 33,44% varijance, obuhvaća 12 čestica, a najbolje ga reprezentira čestica „*Kada bi me moji roditelji zamolili da nešto učinim, objasnili bi mi zašto to žele.*“. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α faktora Podrška autonomiji u procjeni oca pritom iznosi .93. Faktor 2 (Psihološka kontrola) prilikom procjene očeva ponašanja objašnjava 12,17% varijance, obuhvaća također 12 čestica, a najbolje ga reprezentira čestica: „*Kada su moji roditelji htjeli da učinim nešto, morao/morala sam ih poslušati inače sam bio/bila kažnjen/kažnjena.*“. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α faktora Psihološka kontrola pritom iznosi .86. S druge strane, Faktor 1 (Podrška autonomiji) u slučaju procjene majčina ponašanja u konačnici obuhvaća 12

čestica, a najbolje ga reprezentira čestica „*Moji su roditelji bili otvoreni za moje misli i osjećaje iako su bili različiti od njihovih*“. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α faktora Podrška autonomiji pritom iznosi .90. Faktor 2 (Psihološka kontrola) prilikom procjene majke također obuhvaća 12 čestica sukladnih originalnoj verziji, a najbolje ga reprezentira čestica: „*Kada su moji roditelji htjeli da učinim nešto, morao/morala sam ih poslušati inače sam bio/bila kažnjen/kažnjena*.“ što se podudara s verzijom skale na kojoj su ispitanici procjenjivali podršku autonomiji od strane oca. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α faktora Psihološka kontrola pritom iznosi .86. U *Tablici 3.* prikazani su osnovni deskriptivni podaci prilagođene hrvatske verzije skale Percipirane roditeljske podrške autonomiji.

Tablica 3. Deskriptivni podaci prilagođene skale Percipirane roditeljske podrške autonomiji

	Faktor	Broj čestica	M	SD	Cronbach α
Otac	<i>Podrška autonomiji</i>	12	5,18	1,29	.93
	<i>Psihološka kontrola</i>	12	2,72	1,11	.86
Majka	<i>Podrška autonomiji</i>	12	5,46	1,04	.90
	<i>Psihološka kontrola</i>	12	2,75	1,06	.86

Vidljivo je da dobivena struktura pokazuje zadovoljavajuće visine koeficijenta pouzdanosti kod oba faktora koje su sukladne pouzdanostima originalne verzije (Mageau i sur., 2015).

Rezultati faktorske analize pokazuju strukturu koja je u slučaju procjene očeve podrške autonomiji istovjetna originalnoj strukturi Mageau i suradnika (2015), dok se u slučaju majčine podrške pokazuju djelomično podudaranje s originalnom verzijom. Temeljem svih podataka može se zaključiti da je hrvatska verzija skale Percepcije roditeljske podrške autonomiji valjana. Najprikladnijom se pokazala struktura originalne verzije, a za potrebe ovog istraživanja korišten je samo faktor podrške autonomiji kao zaštitni faktor za razvoj depresije.

3.2.3. Skala percepcije budućnosti

Skala percepcije budućnosti ili u originalnoj verziji *Future Time Perspective scale* (FTP; Carstensen i Lang, 1996) mjera je razvijena unutar teorijskog okvira socio-emocionalne selektivnosti (SST) za mjerenje otvorenosti percepcije budućnosti. Otvorenija percepcija budućnosti označava da osoba svoju budućnost vidi kao manje ograničenu i s više mogućnosti.

Upitnik je sastavljen od 10 tvrdnji na koje ispitanici odgovaraju označavanjem stupnja u kojem se one odnose na njih na skali od 1 do 7 pri čemu 1 znači uopće se ne slažem, a 7 u potpunosti se slažem. Pritom se 7 čestica odnosi na percipiranu otvorenost budućnosti, dok se 3 čestice referiraju na percipirana ograničenja. (Primjeri čestica: „U budućnosti me očekuju brojne prilike.”, „Budućnost mi je ispunjena mogućnostima.”, „Imam osjećaj da mi vrijeme istječe.”). Ukupan rezultat čini suma svih tvrdnji koje se fokusiraju na otvorenu budućnost i obrnuta vrijednost odgovora na tvrdnje koje se fokusiraju na ograničenu budućnost. Viši rezultati ukazuju na percepciju budućnosti kao otvorenije.

Iako je dugo vremena bila uvriježena upotreba jednofaktorske strukture, nekoliko istraživača postavlja pitanje dvofaktorske i trofaktorske strukture. Prema Cate i John (2007) dvofaktorskom strukturom razlikuju se faktor Mogućnosti i faktor Ograničenosti. S druge strane, Rohr, John, Fung i Lang (2017) konfirmatornom faktorskom analizom ukazuju na optimalnu trofaktorsku strukturu kojom se razlikuju faktori Mogućnosti, Fleksibilnosti i Ograničenosti. U navedenom je slučaju Mogućnost operacionalizirana kao viđenje budućnosti otvorenom, Ograničenost kao viđenje budućnosti ograničenom, dok je Fleksibilnost operacionalizirana kao subjektivna percepcija koliko je vremena osobi ostalo u životu.

Koeficijenti pouzdanosti Cronbach α za optimalnu trofaktorsku strukturu iznose .91 za faktor Mogućnosti, .77 za faktor Fleksibilnosti i .73 za faktor Ograničenosti (Rohr i sur., 2017). Pritom se u različitim istraživanjima Cronbach α za cijelu skalu kreće u rasponu od .78 do .88 (Kellough i Knight, 2011; Rohr i sur., 2017).

Prijevod i prikladnost hrvatske verzije skale

Skala *Future Time Perspective scale* na hrvatski jezik prevedena je metodom dvostrukog prijevoda. Na hrvatskoj verziji skale nazvanoj „Skala percepcije budućnosti“ provjerena je konstruktna valjanost eksplanatornom faktorskom analizom. Prvenstveno, kako

bi se provjerila prikladnost matrice za faktorizaciju provjeren je KMO indeks koji iznosi .86 i Bartlettov test sfericiteta koji ukazuje na statistički značajnu razliku matrica korelacije i matrica identiteta ($\chi^2=1119,80$, $df=45$, $p<0,01$). Navedeno ukazuje da se postupak faktorske analize može provesti.

U faktorskoj analizi uslijed malog broja čestica i komunaliteta viših od 0,4 korišten je pristup ekstrakcije zajedničkih faktora (*Principal Axis Factoring*, PAF) s ciljem odvajanja varijance koju varijable dijele od varijance koja je jedinstvena za varijablu (Pett, Lackey i Sullivan, 2003). Uz navedeno, korištena je kosokutna rotacija (*Direct Oblimin*) uslijed povezanosti faktora (Field, 2009).

Provjerena je jednofaktorska, dvofaktorska i trofaktorska struktura skale. Kaiser-Guttmanovim kriterijem izlučena su 2 faktora čiji su inicijalni karakteristični korijeni veći od 1, jednako kao i Cattellovim scree plotom s obzirom na točku infleksije. Ipak, dobivena struktura nije jednostavna. U Faktoru 1 grupirano je šest čestica, dok su u Faktoru 2 četiri čestice, pri čemu dvije čestice imaju zasićenja na oba faktora veća od 0,3. Također, unutar Faktora 2 jedna čestica pokazuje negativno zasićenje suprotno preostalim česticama te je upitna prikladnost raspodjele uslijed međusobne umjerene, negativne povezanosti faktora ($r_{1,2}=-.40$). Fiksiranjem tri faktora dobiva se struktura koja se djelomično slaže sa strukturom Rohr i suradnika (2017) te u kojoj jedna čestica pokazuje zasićenje na dva faktora. Prvi faktor čini pet čestica, drugi faktor čine tri čestice, a treći dvije pri čemu je dakako vidljiv veliki nesrazmjer u doprinosu faktora objašnjenju percepcije budućnosti. Uslijed nemogućnosti dobivanja jednostavne strukture te uslijed umjerenih korelacija među faktorima ($r_{1,2}=-.32$, $r_{1,3}=.52$, $r_{2,3}=-.42$) provjerena je jednofaktorska struktura. Jednofaktorskom strukturom objašnjava se 44.81% varijance percepcije budućnosti. U jednofaktorskoj strukturi samo čestica „Što sam stariji/starija, počinjem doživljavati vrijeme kao ograničeno.“ ima zasićenje manje od .30, točnije zasićenje iznosi -.26. Budući da sadržajna valjanost ukazuje na prikladnost svih čestica te se izbacivanjem navedene čestice postižnu neznatne promjene u sadržajnoj valjanosti, čestica je zadržana. Uslijed navedenog, nezadovoljene pretpostavke o optimalnoj trofaktorskoj strukturi i umjerene korelacije među faktorima, u ovom je istraživanju korištena jednofaktorska struktura pri čemu se percepcija budućnosti gleda kao bipolarna dimenzija. U *Tablici 4.* prikazano je faktorsko zasićenje i postotak objašnjene varijance, dok je u *Tablici 5.* prikazana matrica obrasca nakon kosokutne rotacije uz komunalitete pojedinih čestica.

Tablica 4. Karakteristični korijeni faktora percepcije budućnosti i postotak objašnjene varijance prije i nakon kosokutne rotacije

Početne eigen vrijednosti			Eigen vrijednosti nakon rotacije		
Eigen	Objašnjena varijanca (%)	Kumulativna varijanca (%)	Eigen	Objašnjena varijanca (%)	Kumulativna varijanca (%)
4,91	49,09	49,09	4,48	44,81	44,81

Tablica 5. Rezultati eksploratorne faktorske analize Skale percepcije budućnosti metodom *Principal Axis Factoring* uz Oblimin rotaciju (N=187)

Čestica	F1	h ²
1.U budućnosti me očekuju brojne prilike.	,88	,78
3.Budućnost mi je ispunjena mogućnostima.	,85	,73
7.U životu mi je ostalo puno vremena za nove planove.	,80	,64
4.Većina mog života je predamnom.	,79	,63
2.Očekujem da ću si u budućnosti postaviti puno novih ciljeva.	,79	,63
6.U budućnosti mogu raditi što god želim.	,58	,34
5.Moja mi se budućnost čini beskonačna.	,57	,32
9.U mojoj su budućnosti samo ograničene mogućnosti.	-,44	,20
8.Imam osjećaj da mi vrijeme istječe.	-,40	,16
10.Što sam stariji/starija, počinjem doživljavati vrijeme kao ograničeno.	-,26	,07

Rezultati pokazuju faktorsku strukturu u kojoj jedna čestica pokazuje zasićenje manje od .30. Tri čestice imaju negativno zasićenje uslijed njihova obrnutog kodiranja, odnosno referiranja na percepciju budućnosti kao ograničenu. Pritom čestica „Što sam stariji/starija, počinjem doživljavati vrijeme kao ograničeno.“ Ima najmanji kolumalitet ($h^2=.065$), dok najveći komunalitet ima čestica „U budućnosti me očekuju brojne prilike.“ ($h^2=.776$) koja samu percepciju budućnosti najbolje objašnjava. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α jednofaktorske strukture skale iznosi .87. U Tablici 6. prikazani su osnovni deskriptivni podaci prilagođene hrvatske verzije Skale percepcije budućnosti.

Tablica 6. Deskriptivni podaci prilagođene Skale percepcije budućnosti

Faktor	Broj čestica	M	SD	Cronbach α
Percepcija budućnosti	10	5,19	1,17	.87

Vidljivo je da dobivena struktura pokazuje zadovoljavajuću visinu koeficijenta pouzdanosti koja je sukladna pouzdanosti originalne verzije (Kellough i Knight, 2011).

Rezultati faktorske analize pokazuju jednofaktorsku strukturu koja je prepoznata najprikladnijom uslijed korelacija faktora i sadržajne valjanosti. Može se zaključiti da je hrvatska verzija Skale percepcije budućnosti valjana.

3.2.4. Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa

Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa, u originalu *Depression, Anxiety and Stress Scale* (DASS-21; Lovibond i Lovibond, 1995) kraća je verzija DASS-42 upitnika koja se sastoji od 21 tvrdnje podijeljene u 3 skale kojima se ispituje razina depresivnosti, anksioznosti i stresa.

Depresivnost se odnosi na loše raspoloženje, nedostatak motivacije i nisko samopoštovanje te pritom obuhvaća simptome apatije, disforije, beznadnosti, osobnog obezvrjeđivanja i nedostatak interesa (primjer čestice: „*Bilo mi je teško započeti aktivnosti.*“), anksioznost se odnosi na psihološko uzbuđenje, paniku i strah pri čemu obuhvaća simptome nespecifične pobuđenosti, uznemirenosti i slično (primjer čestice: „*Sušila su mi se usta.*“), dok se stres odnosi na napetost i iritabilnost te obuhvaća simptome poput nestrpljenja i poteškoća opuštanja („*Bilo mi je teško smiriti se.*“) (Parkitny i McAuley, 2010).

Navedene podskale sadrže po sedam čestica na koje ispitanici odgovaraju na skali od 4 stupnja, pri čemu 0 označava uopće se nije odnosilo na mene, a 3 označava gotovo u potpunosti ili većinu vremena se odnosilo na mene. Čestice se odnose na subjektivnu procjenu ponašanja i osjećaja u proteklih tjedan dana. Zadatak ispitanika je označiti koliko su često doživjeli stanje opisano u tvrdnji. Viši rezultat na skali označava više razine depresivnosti, anksioznosti i stresa.

Lovibond i Lovibond (1995) potvrdili su visoku pouzdanost unutarnje konzistencije skale, pri čemu koeficijent pouzdanosti Cronbach α za subskalu depresivnosti iznosi .91, za anksioznost .81 i za stress .89. Sukladno, u istraživanju koje je provela Kušec (2016) na hrvatskom uzorku ispitanika, koeficijent pouzdanosti Cronbach α za subskalu depresivnosti iznosi .88, za anksioznost .82 i za stress .88. U ovom je istraživanju korištena originalna, prethodno potvrđena struktura skale. Pritom je dobivena visoka pouzdanost unutarnje

konzistencije. Koeficijent pouzdanosti Cronbach α za subskalu depresivnosti iznosi .89, za anksioznost .86 i za stress .89. U daljnjem istraživanju korištena je samo skala depresivnosti.

3.2.5. Upitnik sociodemografskih podataka

U svrhu ovog istraživanja konstruiran je i primijenjen upitnik sociodemografskih podataka kojim su ispitani osobni podaci važni za istraživanje. U njemu su maturanti navodili spol, dob, socio-ekonomski status, status romantične veze te veličinu naselja iz kojeg dolaze. Uz navedeno ispitan je smjer i godina školovanja. Također, upitnikom sociodemografskih podataka ispitana je stručna sprema majke i oca, njihov bračni status, žive li maturanti s roditeljima i žive li u županiji u kojoj se školuju, ako ne, provjereno je s kime žive i imaju li namjeru vratiti se. Dodatnim pitanjima provjerena je njihova namjera vezana uz daljnje školovanje, odnosno planiraju li upisati fakultet ili tražiti posao, gdje, znaju li što žele upisati i koliko vjeruju u vlastiti uspjeh.

3.3. Postupak

U istraživanju je korišten prigodan uzorak ispitanika, učenici četvrtih razreda gimnazijskog programa iz dvije Hrvatske regije. Istraživanje je provedeno grupno, na nastavi, tijekom satova razredne zajednice, rješavanjem skupa upitnika tipa papir-olovka. Pritom su prvo ispitani sociodemografski podaci, a potom percepcija roditeljskih ponašanja, percepcija budućnosti i depresivnost maturanata.

Na samom početku, kratko je rečena svrha istraživanja te je s ciljem motivacije ispitanicima istaknuta važnost njihova doprinosa s obzirom na uključenost istraživanja u projekt „Odrednice emocionalne prilagodbe tijekom normativnih životnih prijelaza“. Po navedenom uvodu, ispitanicima je podijeljen informativni letak i suglasnost kojom su potvrdili dobrovoljni pristanak na sudjelovanje u istraživanju. Nakon njihova potpisa suglasnost je pokupljena pri čemu se ni na koji način nije povezivala s upitnicima.

Također, prije samog ispunjavanja upitnika maturanti su zamoljeni da se usmjere na ponašanje onog roditelja na kojeg se pitanja referiraju budući da su primijenjene zasebne skale za ponašanja majke, a zasebne za ponašanja oca te da pažljivo čitaju upute uslijed različitih načina odgovaranja. Nakon što su upitnici podijeljeni ispunjavanje je u prosjeku trajalo 20 minuta te su po završetku ispunjavanja upitnici sakupljeni.

4. REZULTATI

Prikupljeni podaci obrađeni su u programu IBM SPSS Statistics 20. Na početku same obrade provjerene su mjere raspršenja i centralne tendencije korištenih varijabli što je prikazano u *Tablici 7*.

Tablica 7. Deskriptivni podaci korištenih mjernih instrumenata

Skala (subskala)	Spol roditelja	M	SD	Raspon
<i>P-PASS</i> (podrška autonomiji)	Majka	5,46	1,04	1-7
	Otac	5,18	1,29	1-7
<i>EMBU</i> (emocionalna toplina)	Majka	3,17	0,77	1-4
	Otac	3,56	0,54	1-4
<i>FTP</i>		5,19	1,17	1-7
<i>DASS-21</i> (depresivnost)		0,84	0,83	0-3

P-PASS, Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji; EMBU, Upitnik percipiranog roditeljskog stila; FTP, Skala percepcije budućnosti; DASS-21, Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa

Iz prikazanih rezultata vidljiva je prosječna razina depresivnosti ispitivanog uzorka koja iznosi 0,84. Pokazalo se da ispitivani uzorak nema značajno izraženu razinu depresivnih simptoma. S obzirom na broj ispitanika koji su osjećali ispitivane depresivne smetnje u posljednjih tjedan dana u većoj mjeri (dobar dio vremena) ili u potpunosti (većinu vremena), rezultati pokazuju da 17,2% djevojaka izvještava o umjerenim ili višim razinama depresivnih simptoma i 10,1% mladića. Navedene podatke o razini depresivnosti uzorka valja uzimati u obzir prilikom promišljanja o daljnjim nalazima te prilikom generalizacije podataka.

4.1. Spolne razlike u depresivnosti

U svrhu ispitivanja spolnih razlika u depresivnosti mladih na obrazovnom prijelazu izračunat je t-test. Rezultati su ukazali na postojanje značajne razlike u depresivnosti između djevojaka i mladića ($t=-3,18$, $df=185$, $p<.01$). Djevojke imaju značajno više depresivnih simptoma ($M=0,98$, $SD=0,84$) u odnosu na mladiće ($M=0,60$, $SD=0,75$).

4.2. Spolne razlike u percepciji roditeljskih ponašanja

Kako bi se ispitale spolne razlike u percepciji roditeljskih ponašanja korišten je t-test. T-testom je provjerena razlika između djevojaka i mladića u percepciji majčine i očeve podrške autonomiji i emocionalne topline. Rezultati ne pokazuju značajne spolne razlike u percepciji majčina pokazivanja topline i ljubavi ($t=-0,04$, $df=19$, $p>.05$) pri čemu majčinu emocionalnu toplinu djevojke ($M=3,58$, $SD=0,58$) i mladići ($M=3,57$, $SD=0,47$) percipiraju u jednakoj mjeri. Jednako tako ne postoje spolne razlike niti u percepciji očeve emocionalne topline ($t=-0,01$, $df=18$, $p>.05$) pri čemu se djevojke ($M=3,17$, $SD=0,84$) i mladići ($M=3,17$, $SD=0,65$) ne razlikuju u percepciji očeva pokazuju ljubavi, topline i nježnosti.

Također, rezultati ne pokazuju značajne spolne razlike u percepciji očeve podrške autonomiji ($t=-0,25$, $df=18$, $p>.05$) pri čemu djevojke ($M=5,20$, $SD=1,38$) i mladići ($M=5,15$, $SD=0,14$) očevu podršku autonomiji percipiraju jednako. Uz navedeno, ne postoje spolne razlike u percepciji majčine podrške autonomiji ($t=-0,90$, $df=19$, $p>.05$) pri čemu se djevojke ($M=5,51$, $SD=1,12$) i mladići ($M=5,37$, $SD=0,89$) ne razlikuju u percepciji majčine podrške autonomnom ponašanju.

4.3. Povezanost roditeljskih ponašanja s percepcijom budućnosti i depresivnošću

U svrhu provjere povezanosti roditeljske emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti i depresivnosti mladih izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti te depresivnošću djevojaka i mladića. Matrica korelacija prikazana je u *Tablici 8*.

Tablica 8. Povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti i depresivnosti djevojaka (iznad dijagonale) i mladića (ispod dijagonale)

	Majčina emocionalna toplina	Očeva emocionalna toplina	Majčina podrška autonomiji	Očeva podrška autonomiji	Percepcija budućnosti	Depresivnost
Majčina emocionalna toplina	-	.19*	.77**	.31**	.17	-.23*
Očeva emocionalna toplina	.39**	-	.28**	.60**	-.02	-.20*
Majčina podrška autonomiji	.53**	.32**	-	.59**	.12	-.14
Očeva podrška autonomiji	.22	.47**	.73**	-	.25**	-.28**
Percepcija budućnosti	.07	.03	.20	.15	-	-.41**
Depresivnost	.03	.09	-.13	-.12	-.18	-

* $p<.05$; ** $p<.01$

Tablica 8. ne pokazuje statistički značajne povezanosti između dimenzije emocionalne topline oca i majke s percepcijom budućnosti niti kod mladića niti kod djevojaka. Međutim, vidljiva je značajna, niska, pozitivna povezanost očeve podrške autonomiji i percepcije budućnosti djevojaka ($r=.25$, $p<.01$). Djevojke čiji očevi više podržavaju njihovu autonomiju, više poštuju njihove osjećaje i mišljenje, imaju viši rezultat na percepciji budućnosti, odnosno imaju otvoreniju percepciju budućnosti.

Iz rezultata je vidljiva niska, značajna i negativna povezanost emocionalne topline oca s depresivnošću djevojaka ($r=-.20$, $p<.05$) kao i značajna negativna povezanost emocionalne topline majke s depresivnošću djevojaka ($r=-.23$, $p<.05$). Djevojke čiji očevi i majke pokazuju više topline i ljubavi imaju niži rezultat na dimenziji depresivnosti, odnosno imaju manje depresivnih simptoma. Također, utvrđena je niska i negativna povezanost očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka na obrazovnim prijelazima ($r=-.28$, $p<.01$). Djevojke čiji očevi više podržavaju njihovu autonomiju imaju niže rezultate na dimenziji depresivnosti, odnosno izvještavaju manje simptoma depresije.

4.4. Povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti

U svrhu provjeravanja povezanosti percepcije budućnosti i depresivnosti mladih na obrazovnom prijelazu izračunat je Pearsonov koeficijent korelacije između percepcije budućnosti i depresivnosti djevojaka i mladića. Matrica korelacije prikazana je u *Tablici 8*.

Iz rezultata je vidljivo da postoji značajna umjerena i negativna povezanost depresivnosti djevojaka i njihove percepcije budućnosti ($r=-.41$, $p<.01$). Djevojke koje imaju otvoreniji pogled na budućnost imaju manji rezultat na dimenziji depresivnosti, odnosno imaju manje simptoma depresije. S druge strane, depresivnost mladića nije značajno povezana s njihovim pogledom na budućnost ($r=-.18$, $p>.05$).

4.5. Doprinost roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti

Kako bi se pokušalo utvrditi u kojoj mjeri roditeljska ponašanja objašnjavaju depresivnost mladih tijekom obrazovnih prijelaza napravljena je hijerarhijska regresijska analiza čime se ispitao samostalan doprinos majčina i očeva ponašanja.

Za potrebe analize napravljena je dihotomna varijabla bračnog statusa roditelja što je razlučilo ispitanike čiji su roditelji u braku ili izvanbračnoj zajednici od onih čiji su roditelji razvedeni ili udovci. Nakon navedenih prilagodbi daljnje analize provedene su na 182 ispitanika. Prije negoli je provedena hijerarhijska regresijska analiza ispitani su preduvjeti za njezino provođenje. Utvrđeno je kako ne postoji singularnost i multikolinearnost ($VIF < 10$, $Tolerance > .10$). Također, preduvjeti nezavisnosti reziduala su zadovoljeni (Durbin-Watson = 1,81) te nema značajnih odstupanja dobivenih rezultata od prognoziranih (Cook's distance < 1). Međutim, preduvjeti distribucije rezultata i homoscedasticiteta nisu zadovoljeni (Levenov test, $p < .05$) uslijed čega bi rezultati analize mogli biti iskrivljeni te ih valja uzimati s oprezom.

U prvi korak hijerarhijske regresijske analize ubačene su deskriptivne varijable spola, životnog standarda maturanata i bračnog statusa roditelja. Rezultati regresijske analize pokazali su da kriteriji u prvom koraku značajno objašnjavaju depresivnost mladih ($R^2 = 0,06$, $F(3,178) = 3,74$, $p < .05$). Prediktori pritom objašnjavaju 5,9% varijance depresivnosti. Pregledom pojedinačnih prediktora uvrđen je spol kao značajan prediktor depresivnosti ($B = ,37$, $p < .01$). Uz kontrolu korelacije s preostalim varijablama, spol samostalno objašnjava 4,6% depresivnosti.

U drugom koraku kao prediktorske varijable ubačene su majčina i očeva emocionalna toplina te majčina i očeva podrška autonomiji. Dodavanjem navedenih prediktora došlo je do značajne promjene u objašnjenju varijance depresivnosti u odnosu na prvi model ($\Delta R^2 = 0,06$, $F(4,174) = 3,07$, $p < .05$). Prediktori drugog modela objašnjavaju 12,1% varijance depresivnosti maturanata ($R^2 = 0,12$). U ovom su se modelu očeva podrška autonomiji ($B = -0,21$, $p < .01$) pokazala značajnim prediktorom koja prilikom provjere samostalnog doprinosa, uz kontrolu korelacije s preostalim varijablama, objašnjava 4,3%, depresivnosti mladih na obrazovnim prijelazima. Rezultati hijerarhijske regresijske analize prikazani su u *Tablici 9*.

Tablica 9. Prikazi modela hijerarhijske regresijske analize za kriterij depresivnosti (N=182)

Model	B	Std. Error	β	R ²	ΔR^2
<i>Spol</i>	,37**	,12	,22		
<i>Procjena životnog standarda</i>	-,03	,09	-,02	0,06	
<i>Bračni status roditelja</i>	,16	,15	,08		
<i>Spol</i>	,35**	,12	,21		
<i>Procjena životnog standarda</i>	-,03	,09	-,02		
<i>Bračni status roditelja</i>	,17	,15	,08		
<i>Emocionalna toplina majke</i>	-,30	,17	-,20	0,12	0,06
<i>Emocionalna toplina oca</i>	,10	,10	,09		
<i>Majčina podrška autonomiji</i>	,16	,11	,21		
<i>Očeva podrška autonomiji</i>	-,21**	,07	-,33		

**p<.01

Ipak, rezultate dobivene navedenom analizom treba uzimati s oprezom. Suprotni predznaci povezanosti varijabli očeve emocionalne topline i majčine podrške autonomiji s depresivnošću u odnosu na predznak B i β koeficijenata ukazuju na mrežnu supresiju. Supresijski efekti mogu mijenjati rezultate analiza odnosno objašnjenu varijancu depresivnosti zbog čega proporcija objašnjene varijance ne mora reprezentirati stvarni utjecaj prediktorskih varijabli na depresivnost mladih u populaciji.

4.6. Medijacijska uloga percepcije budućnosti u objašnjenju odnosa roditeljskih ponašanja i depresivnosti

S obzirom na značajnost spola kao prediktorske varijable, na temelju rezultata t-testa koji ukazuje na značajne razlike između djevojaka i mladića te uslijed značajne povezanosti roditeljskih ponašanja s depresivnošću djevojaka, medijacijska uloga percepcije budućnosti u objašnjenju odnosa roditeljskih ponašanja i depresivnosti ispitana je na uzorku od 114 ispitanica. Budući da je preduvjet ispitivanja medijacijskog efekta korelacija među varijablama, isto je provjereno samo za varijablu očeve podrške autonomiji koja je jedina povezana s percepcijom budućnosti kod djevojaka ($r=.25$, $p<.01$). U svrhu ispitivanja je li percepcija budućnosti medijator između očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka korištena je metoda za ispitivanje medijacijskih odnosa Barona i Kennya (1986) koja se sastoji od 4 regresijske analize. Navedene regresijske analize predstavljaju četiri uvjeta. Prvi

korak metode odnosi se na značajno predviđanje kriterija, drugi se odnosi na značajno predviđanje medijatora od strane prediktora, treći se odnosi na predviđanje kriterija pomoću medijatora, dok se četvrti odnosi na predviđanje kriterija pomoću medijatora i prediktora pri čemu se efekt prediktora smanjuje u odnosu na prvi korak.

Preduvjet za korištenje metode, značajne korelacije među svim varijablama, je zadovoljen. U prvom koraku metode očeva podrška autonomiji značajno objašnjava depresivnost djevojaka ($B=-,17$, $p<.01$). U drugom koraku očeva podrška autonomiji također značajno objašnjava percepciju budućnosti djevojaka ($B=,21$, $p<.01$). Percepcija budućnosti značajno predviđa depresivnost djevojaka ($B=-,27$, $p<.01$) u trećem koraku, dok u četvrtom koraku očeva podrška autonomiji također predviđa depresivnost, međutim na nižem nivou značajnosti ($B=-,11$, $p<.05$). Dobiveni rezultati zadnjeg koraka prikazani su u *Tablici 10*. Značajnost medijacijskog učinka provjerena je Sobelovim testom koji ukazuje na značajan medijacijski odnos (Sobelov test= $-2,30$, $p<.05$). Na temelju značajnog medijacijskog odnosa kojim je smanjen učinak očeve podrške autonomiji na depresivnost djevojaka može se zaključiti da postoji djelomična medijacija percepcije budućnosti u odnosu očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka. Očeva podrška autonomiji djelomično preko otvorene percepcije budućnosti doprinosi nižoj razini depresivnih simptoma kod djevojaka.

Tablica 10. Rezultati zadnjeg koraka provjere percepcije budućnosti u ulozi medijatora odnosa očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka

Model	Prediktor	Kriterij	B	R ²	ΔR ²	ΔF
1. Korak	Očeva podrška autonomiji	Depresivnost	-,17**	,08		9,28
2. Korak	Očeva podrška autonomiji	Percepcija budućnosti	,21**	,06		7,55
3. Korak	Percepcija budućnosti	Depresivnost	-,27**			
4. Korak	Očeva podrška autonomiji	Depresivnost	-,11*	,21	,13	14,37

* $p<.05$, ** $p<.01$

5. DISKUSIJA

Svrha ovog istraživanja bila je ispitati ulogu perspektive budućnosti i roditeljskih ponašanja, točnije majčine i očeve podrške autonomiji i emocionalne topline, kao zaštitnih faktora u razvoju depresivnih simptoma mladih na obrazovnom prijelazu sa srednje škole na studij. Pretpostavljene su razlike u izraženosti depresivnih simptoma između djevojaka i mladića u smjeru više razine simptoma kod djevojaka. Također, očekivalo se da će djevojke doživljavati više majčine emocionalne topline. Pretpostavljena je značajna povezanost pozitivnih roditeljskih ponašanja s percepcijom budućnosti i negativna povezanost s depresivnošću djevojaka i mladića te značajna negativna povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti mladih. Naposljetku, očekivao se zaseban doprinos različitih roditeljskih ponašanja depresivnosti mladih kao i medijacijska uloga percepcije budućnosti u objašnjenju odnosa majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s depresivnošću djevojaka i mladića na obrazovnom prijelazu.

5.1. Spolne razlike u depresivnosti mladih i percepciji roditeljskih ponašanja

5.1.1. Razlike između djevojaka i mladića u stupnju depresivnih simptoma

Ispitivani uzorak u prosjeku nema izraženu razinu depresivnih simptoma, međutim učestalost umjereno i visoko izraženih depresivnih simptoma slična je onoj dobivenoj u drugim istraživanjima s adolescentnom populacijom (Allgood-Merten i sur., 1990; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011). Ispitivanjem spolnih razlika utvrđena je značajna razlika u razini depresivnosti djevojaka i mladića. Djevojke na obrazovnom prijelazu imaju značajno višu razinu depresivnosti u odnosu na mladiće. Stoga je hipoteza o spolnim razlikama u stupnju izraženosti depresivnih simptoma u ovom istraživanju potvrđena. Dosadašnja istraživanja depresivnosti provedena na uzorku adolescenata i odraslih ispitanika gotovo bez odstupanja pokazuju navedene razlike u smjeru više depresivnosti kod djevojaka (Allgood-Merten i sur., 1990; Kashani i sur., 1987; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011; Vulić-Prtorić i Sorić, 2001).

Iako ne postoji konsenzus oko mehanizama koji se nalaze u podlozi navedenih razlika, ove razlike mogu se tumačiti pomoću nekoliko hipoteza. Hipoteza o različitim utjecajima hormonalnih promjena ukazuje da je estrogen važan faktor u većoj osjetljivosti djevojaka na tjelesnu maturaciju i socijalnu ulogu žene pri čemu je ranija maturacija povezana je s većim

brojem depresivnim simptoma kod djevojaka te češćom dijagnozom depresivnog poremećaja (Živčić, 1994). S druge strane, genetska hipoteza govori o razlici u utjecaju gena s obzirom na dob i spol. Genetski utjecaj na razvoj depresivnosti kod mladića cijelo je vrijeme jači uslijed čega se značajan porast uočava samo kod djevojaka (Vulić-Prtorić, 2004). Hipoteza o socijalnoj ranjivosti usmjerava se na različite zahtjeve okoline na socijalne uloge mladića i djevojaka. Djevojke su općenito više socijalno orijentirane, ovisnije i osjetljivije na gubitak socijalnih interakcija. Uslijed navedenog, njihova ranjivost na razvoj depresivnosti također je veća u odnosu na mladiće. Veća ranjivost može dovesti do depresivnog kognitivnog stila te utjecati na stil suočavanja sa stresom (Vulić-Prtorić, 2004). Hipoteza o depresivnom kognitivnom stilu uzrok spolnim razlikama vidi u različitim povratnim informacijama koje učenici puno ranije dobivaju u školi. Dok se neuspješnim dječacima neuspjeh pripisuje manjem trudu, kod djevojčica se češće pripisuje niskim sposobnostima (Smiley i Dweck, 1994). Time djevojčice usvajaju uvjerenje o nedostatnim sposobnostima te zadacima pristupaju na pesimističan način. Na svu sreću, takav kognitivni stil podložan je promjenama. U konačnici, hipoteza o stilu suočavanja sa stresnim situacijama ukazuje na veću ovisnost djevojaka te na češće traženje podrške od strane vršnjaka i roditelja. Uz navedeno, djevojke češće koriste ruminacijski stil suočavanja (Nolen-Hoeksema, Parker i Larson, 1994) usmjeren na ponavljano razmišljanje o događaju i vlastitom ponašanju. Djevojke se češće oslanjaju na druge i ponavljano razmišljaju o događajima vezanim uz stresne situacije što ometa aktivno suočavanje i rješavanje problema.

5.1.2. Razlike između djevojaka i mladića u percepciji roditeljskih ponašanja

Istraživanjem je utvrđeno da ne postoje spolne razlike u percepciji roditeljskih ponašanja. Djevojke i mladići nisu se razlikovali u mjeri u kojoj doživljavaju majčinu i očevu emocionalnu toplinu niti majčinu i očevu podršku autonomiji. Uslijed navedenog, pretpostavka o percepciji više razine majčine emocionalne topline od strane djevojaka u odnosu na mladiće te o percepciji više podrške autonomiji od strane mladića u odnosu na djevojke nije potvrđena.

Dosadašnja istraživanja pokazuju proturječne nalaze vezane uz spolne razlike u percepciji roditelja od strane adolescenata, pri čemu se nalazi rijetko komentiraju. Međutim, spol djeteta važna je odrednica roditeljskog ponašanja, a razlike u ponašanju majki i očeva tumače se u terminima socijalizacije. Očekivana viša razina pokazivanja emocija prema djeci

ženskog spola objašnjava se razlikama u očekivanjima društva, ali i roditelja prema djevojaka i mladićima (Martin i Colbert, 1997; prema Keresteš, 2001). Općeprihvaćeno je stajalište da su žene osjećajnije, nježnije i obzirnije u odnosu na muškarce. S druge strane, često se smatra da su muškarci ti koji bi trebali biti samostalniji, nezavisniji, dominantniji i koji bi trebali kontrolirati svoje emocije. Može se zaključiti da je identitet žena više vezan uz privrženost, a identitet muškaraca uz nezavisnost. Uslijed takvih rodni stereotipa često se javljaju razlike u očekivanjima koje vode razlikama u roditeljskom odgoju što povlači razlike u roditeljskom ponašanju prema djeci različitog spola. Prema Smollar i Youniss (1985) kćeri očeve doživljavaju kao autoritativne figure pri čemu oni određuju pravila ponašanja, dok majke karakterizira kombinacija intimnosti i autoriteta. Interakcije s majkom više su ispunjene razgovorom, usmjeravanjem i bliskošću. S druge strane, očevi i majke više kontroliraju mušku djecu nego žensku, tako bihevioralno tako i psihološki (Keresteš, 2011). Iako su neka istraživanja ukazivana na doživljaj više razine majčina prihvaćanja, ljubavi i topline od strane djevojaka (Macuka, 2008; Petani, 2014), Kosterman i suradnici (2004) u svom istraživanju pokazuju da djeca različitog spola jednako doživljavaju majčino ponašanje, međutim različito očevo ponašanje. Pritom percipiraju jednak odnos majke s muškom i ženskom djecom, dok se ovisno o spolu djeteta razlikuje odnos s ocem. S druge strane, neki nalazi dobiveni na uzorku srednjoškolaca (Šintiće, 2000; prema Kozjak, 2005) i studenata (Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997), sukladno rezultatima ovog istraživanja, pokazuju da ne postoje spolne razlike u percepciji majčina i očeva prihvaćanja i odbijanja. U posljednja dva desetljeća događaju se brojne socijalne promjene. Posljedično se javljaju promjene u roditeljstvu. Odnos muškaraca i žena u obitelji se izjednačava, približavaju se uloge majki i očeva, a samim time izjednačava se i roditeljska ponašanja prema djeci različitog spola (Peterson i Rollins, 1987; prema Keresteš, 2001). Takvim teorijskim razmatranjima sukladni su i rezultati ovog istraživanja koji govore u prilog jednakom ponašanju majki i očeva prema djevojkama i mladićima tijekom njihova odrastanja.

5.2. Povezanost roditeljskog ponašanja s percepcijom budućnosti i depresivnošću

5.2.1. Povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti

Ispitivanjem povezanosti roditeljske emocionalne topline i podrške autonomiji s percepcijom budućnosti utvrđena je značajna pozitivna povezanost očeve podrške autonomiji

s percepcijom budućnosti djevojaka. Djevojke koje doživljavaju da očevi podržavaju njihovu autonomiju budućnost percipiraju otvorenijom. S druge strane, nije dobivena značajna povezanost roditeljskog ponašanja i percepcije budućnosti mladića na obrazovnom prijelazu. S obzirom na navedene rezultate može se zaključiti da je hipoteza o povezanosti roditeljskog ponašanja s percepcijom budućnosti potvrđena samo na uzorku djevojaka za dimenziju očeve podrške autonomiji.

Moguće je pretpostaviti da pozitivna roditeljska ponašanja potiču pozitivnu i samouvjerenu orijentaciju prema budućnosti te percepciju budućnosti kao otvorenu što dosadašnja istraživanja potvrđuju ukazujući na povezanost emocionalne topline, točnije majčina (Kerpelman i sur., 2008; Diaconu-Gherasima i sur., 2017) i očeva prihvatanja (Diaconu-Gherasima i sur., 2017) s pozitivnijom i otvorenijom percepcijom budućnosti. Dosadašnja istraživanja pokazuju da su adolescenti koji su doživljavali roditelje toplima i podržavajućima imali pozitivnija očekivanja od budućnosti. U ovom istraživanju takvi nalazi nisu potvrđeni pri čemu se može pretpostaviti da razlog manjoj povezanosti leži u specifičnosti razvojnog razdoblja kojem ispitanici pripadaju. S obzirom na stresnost događaja koji se veže uz odabir zanimanja, mjesto daljnjeg školovanja i slično moguće je da veću važnost u percepciji budućnosti ima mogućnost donošenja odluka temeljeno na vlastitim interesima. Odnosno, moguće je pretpostaviti da roditeljska podrška autonomiji u ovom prijelaznom razdoblju više utječe na percepciju budućnosti kao otvorene u odnosu na pokazivanje ljubavi i topline koja bi se mogla prepoznati važnom dimenzijom za percepciju budućnosti u drugim razdobljima života poput gubitka bliske osobe. Nadalje, Diaconu-Gherasima i suradnici (2017) u svom su istraživanju pokazali da je očeva psihološka kontrola povezana s percepcijom budućnosti. Kao što je prethodno objašnjeno, psihološka kontrola predstavlja dimenziju odvojenu od podrške autonomiji, međutim umjereno i negativno povezanu (Silk i sur., 2003; Skinner i sur., 2005; Vastenkiste i Ryan, 2013). Psihološka kontrola odnosi se na manipulaciju roditelja, uključuje ponašanje bez ljubavi i pasivnu agresiju te je povezana s eksternaliziranim problemima i socijalnim povlačenjem (Baumrind, 1967; prema Silk i sur., 2003; Barber, 1996). S druge strane, podrška autonomiji uključuje poticanje na istraživanje i preuzimanje inicijative što je povezano s boljim psihološkim zdravljem, samopoštovanjem, razvojem ega i akademskim uspjehom (Allen i sur., 1994; Kurdek i sur., 1995). Uslijed navedenog odnosa može se pretpostaviti povezanost percepcije budućnosti s očevom podrškom autonomiji kao što je dobiveno istraživanjem. Sukladno prethodno opisanoj pretpostavci, u ovom je istraživanju pokazano da su djevojke koje su

doživljavale da njihovi očevi imaju više povjerenja u njih te im pružaju više mogućnosti za autonomno ponašanje percipirale budućnost otvorenijom. Navedeno je moguće objasniti kroz višu razinu osjećaja autonomije koju te djevojke uživaju, izbora ponašanja na temelju vlastitih interesa, veće samoregulacije i više vjere u osobnu kontrolu nad budućnošću.

Moguće objašnjenje za razlike u ulozi očeve podrške autonomiji kod djevojaka i mladića leži u psihodinamskoj teoriji prema kojoj roditelj istog spola imaju važnu ulogu tijekom identifikacije, međutim tijekom kasnijeg razvoja adolescenti nastoje razviti osobni identitet kao autonomne individue (Steinberg, 2001). Pritom se tijekom adolescencije znatno smanjuje kvaliteta privrženosti mladića i očeva te je isti obrazac pronađen kod djevojaka i majki. U navedenom razdoblju roditelji suprotnog spola dobivaju važniju ulogu na što ukazuju rezultati ovog istraživanja.

5.2.2. Povezanost majčine i očeve emocionalne topline i podrške autonomiji s depresivnošću

Rezultati istraživanja usmjereni na povezanost roditeljske emocionalne topline s depresivnošću djevojaka i mladića pokazuju postojanje značajne negativne korelacije depresivnosti djevojaka s majčinom i očevom emocionalnom toplinom. Pritom su djevojke koje su doživjele više majčine i očeve topline, ljubavi i nježnosti imale niže rezultate na dimenziji depresivnosti. S druge strane, depresivnost mladića nije značajno povezana s emocionalnom toplinom ni jednog roditelja. Navedeni rezultati potvrđuju očekivanje o povezanosti majčine i očeve emocionalne topline s depresivnošću djevojaka, pri čemu nije potvrđena hipoteza o povezanosti depresivnosti mladića s majčinom emocionalnom toplinom. U dosadašnjoj literaturi ne postoje jednoznačni nalazi. Neka istraživanja ukazuju na važnost majčine i očeve emocionalne topline u objašnjenju depresivnosti adolescentnih djevojaka i mladića (Klarin i Đerđa, 2014; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011), dok su nalazi dobiveni u ovom istraživanju sukladni nalazima Macuke (2008) koja je, na uzorku učenika sedmih i osmih razreda utvrdila povezanost internaliziranih problema djevojaka s majčinom i očevom emocionalnošću, međutim ne i povezanost internaliziranih problema mladića s roditeljskom emocionalnom toplinom. Ovi nalazi govore u prilog pretpostavci o većoj usmjerenosti djevojaka na socijalne odnose i prihvaćanje, uključujući roditeljsko. Istraživanja pokazuju veću responzivnost roditelja i više emocionalnosti u interakciji s djevojčicama te veću osjetljivost djevojaka na obiteljske odnose (Tomori, Zalar i Kores Plesničar, 2000).

Posljedično, roditeljsko prihvaćanje ima snažniju zaštitnu ulogu u razvoju depresivnosti kod djevojaka.

Ispitivanjem povezanosti roditeljske podrške autonomiji s depresivnošću djevojaka i mladića utvrđena je povezanost očeve podrške autonomiji s razinom depresivnih simptoma kod djevojaka. Djevojke koje doživljavaju više autonomije podržane od strane oca također doživljavaju manje depresivnih simptoma. Roditeljska podrška autonomiji, sukladno percipiranoj emocionalnoj toplini, nije povezana s depresivnošću mladića sugerirajući da na depresivnost mladića utječu druge varijable. Pritom je potvrđena hipoteza samo na uzorku djevojaka za dimenziju očeve podrške autonomiji. U dosadašnjoj literaturi tek nekoliko istraživanja usmjerilo se na ulogu spola roditelja prilikom ispitivanja podrške autonomiji pri čemu se samo jedno istraživanje referiralo na povezanost majčine i očeve podrške autonomiji s dobrobiti djeteta. Nije pronađeno istraživanje koje je razlikovalo ulogu roditeljske podrške autonomiji zasebno kod djevojaka i mladića, međutim istraživanje Duinevelde i suradnika (2017) ukazalo na zaštitnu ulogu i majčine i očeve podrške autonomiji u smanjenju depresivnih simptoma. Ovim je istraživanjem navedeni nalaz tek djelomično potvrđen pri čemu samo očeva podrška autonomiji igra ulogu u depresivnosti, točnije u depresivnosti djevojaka. Krosrodna povezanost ponovo se može objasniti promjenom kvalitete odnosa s istospolnim roditeljem tijekom adolescencije s ciljem razvoja identiteta i autonomnosti. Dakako, u tom smislu očeva podrška autonomiji, kao podrška maskuline figure, može imati važniju ulogu.

5.3. Povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti mladih

Ispitivanjem povezanosti percepcije budućnosti i depresivnosti mladih na obrazovnim prijelazima utvrđena je značajna negativna povezanost percepcije budućnosti s depresivnošću djevojaka, dok kod mladića navedena povezanost nije značajna. Pritom djevojke koje svoju budućnost percipiraju otvorenijom i ispunjenom mogućnostima, doživljavaju manje depresivnih simptoma. Navedeni rezultati tek djelomično potvrđuju očekivanja, pri čemu je hipoteza o povezanosti percepcije budućnosti i depresivnosti potvrđena samo na uzorku djevojaka. U dosadašnjoj literaturi nisu pronađena istraživanja koja ispituju spolne razlike u navedenoj povezanosti, međutim istraživanja koja su se usmjerila na uzorak adolescenata sukladno istraživanjima na uzorku odraslih pokazuju značajnu negativnu povezanost percepcije budućnosti i depresivnosti (Diaconu-Gherasima i sur., 2017; Hamilton i sur.,

2015). Takvi nalazi leže na pretpostavci Beckove kognitivne teorije depresivnosti prema kojoj negativan kognitivni stil, točnije negativna očekivanja o budućnosti potiču i održavaju depresivne simptome (Abela i D'Alessandro, 2002). Iako kod mladića povezanost varijabli percepcije budućnosti i depresivnosti nije značajna, ista ide u navedenom smjeru. Nedostatak značajnosti može se pripisati malom uzorku pri čemu se kod većeg uzorka pretpostavlja veća značajnost u očekivanom mjeru.

5.4. Doprinos roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti

Ispitivanjem zasebnog doprinosa majčina i očeva ponašanja u objašnjenju depresivnosti provedena je hijerarhijska regresijska analiza. Prilikom provjere doprinosa roditeljskih ponašanja kontrolirane su varijable spola, procijenjenog životnog standarda i bračnog statusa roditelja. Navedene varijable značajno su objašnjavale depresivnost pri čemu su varijabla spola nakon kontrole korelacija, zasebno doprinosi objašnjenju varijanci depresivnosti. Navedeni nalazi govore u prilog višoj razini depresivnih simptoma kod djevojaka. Takvi rezultati sukladni su dosad dobro potvrđenim nalazima o raskoraku u smjeru višeg stupnja depresivnih simptoma i sindroma kod djevojaka u odnosu na mladiće (Allgood-Merten i sur., 1990; Kashani i sur., 1987; Smojver-Ažić i Bezinović, 2011; Vulić-Prtorić i Sorić, 2001) kao što je prethodno spomenuto.

Analizom podataka koji se odnose na doprinos roditeljskih ponašanja utvrđeno je da očeva podrška autonomiji ima značajan zaseban doprinos u objašnjenju depresivnosti pri čemu su ispitanici koji su percipirali višu razinu očeve podrške za autonomno ponašanje izvijestili o nižim razinama depresivnih simptoma. Takvi nalazi potvrdili su očekivanje o zasebnoj ulozi roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti tek za varijablu očeve podrške autonomiji. Dosadašnja istraživanja, iako su često ukazivala na povezanost emocionalne topline i depresivnosti, sugerirala su da direktna veza roditeljske emocionalne topline i depresivnosti adolescenata slabi tijekom vremena što adolescenti postaju stariji (Yap i sur., 2014). Budući da se ispitanici ovog istraživanja nalaze u razdoblju kasne adolescencije te na početku prijelaza u odraslu dob, neznačajan efekt majčine i očeve emocionalne topline u objašnjenju depresivnosti uz kontrolu preostalih varijabli može se pripisati slabljenju njihove direktne povezanosti. Moguće je da njihova veza djeluje kroz indirektne efekte poput drugih roditeljskih faktora kao što je podrška autonomiji ili kroz socioemocionalne faktore poput emocionalne regulacije (Allen i sur., 2007; Yap i sur., 2007). U tom slučaju, značajna

korelacija dobivena između depresivnosti i majčine emocionalne topline mogla bi se objasniti indirektnim vezama što potvrđuje nalaz da nakon kontrole korelacija s preostalim ispitivanim varijablama majčina emocionalna toplina ne doprinosi samostalno objašnjenju depresivnosti. Drugim riječima, neznačajan zaseban doprinos roditeljske emocionalne topline mogao bi se pripisati kontroli korelacija emocionalne topline s varijablama podrške autonomiji pri čemu direktna veza emocionalne topline i depresivnosti postaje neznačajna. S druge strane, značajan zaseban doprinos očeve podrške autonomiji u objašnjenju depresivnosti, u odnosu na majčinu podršku koja zasebno ne doprinosi značajno, govori u prilog različitoj ulozi majčine i očeve podrške autonomiji. Pritom teorijske pretpostavke govore o majčinom utjecaju na socijalnu okolinu adolescenata i očevom utjecaju na aktivnosti orijentirane cilju. Veći očev doprinos u objašnjenju depresivnost može se objasniti kroz specifičnost razdoblja obrazovnog prijelaza u kojem se potreba za većom nezavisnosti i odgovornosti veže na odabir budućeg zanimanja. Na takvim prijelazima adolescenti imaju potrebu vršiti odabire o nastavku školovanja sukladno vlastitim interesima. Dakako, podrška autonomiji pritom ima važnu ulogu na emocionalno stanje adolescenata, dok na takve cilju usmjerene aktivnosti veći utjecaj ima otac.

5.5. Uloga percepcije budućnosti u odnosu roditeljskih ponašanja i depresivnosti

Rezultati istraživanja dobiveni ispitivanjem uloge percepcije budućnosti u odnosu roditeljskih ponašanja i depresivnosti djevojaka ukazuju na medijacijsku ulogu percepcije budućnosti u objašnjenju očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka. Drugim riječima, percepcija budućnosti djelomično objašnjava odnos očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka. Djevojke koje su percipirale više očeve podrške autonomiji imale su otvoreniju percepciju budućnosti te su posljedično izvijestile o nižim razinama depresivnih simptoma. Navedeni nalazi potvrđuju hipotezu o medijacijskoj ulozi percepcije budućnosti samo u odnosu očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka. Dobiveni rezultati nisu potpuno potvrdili nalaze Diaconu-Gherasim i suradnika (2017) koji govore u prilog medijacijskoj ulozi percepcije budućnosti u odnosu depresivnosti adolescenata i majčine i očeve emocionalne topline te očeve psihološke kontrole. Ipak, uslijed preduvjeta o povezanosti varijabli u ovom je istraživanju uloga percepcije budućnosti provjerena samo u odnosu očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka gdje su rezultati potvrdili očekivanja na temelju nalaza Diaconu-Gherasim i suradnika (2017). Djevojke koje

doživljavaju da im njihovi očevi pružaju mogućnost izbora te ih potiču na preuzimanje inicijative vjerojatnije budućnost zamišljaju kao ispunjenu mogućnostima, postavljanjem i dostizanjem novih ciljeva te nemaju teškoća u zamišljanju budućnosti u domenama kao što su škola ili socijalni i romantični odnosi. Kao rezultat navedenog te djevojke imaju manju vjerojatnost doživljavanja viših razina depresivnih simptoma već su emocionalno stabilnije.

5.6. Doprinosi, ograničenja i implikacije istraživanja

Nalazi ovog istraživanja podržavaju pretpostavku o većoj zastupljenosti depresivnih simptoma kod djevojaka u odnosu na mladiće te podržavaju nalaze koji govore u prilog jednakoj percepciji roditeljskog ponašanja od strane djevojaka i mladića. Pritom je istraživanje usmjereno na zaštitne faktore u razvoju depresivnosti te je tako uz prethodno ispitivanu emocionalnu toplinu uključena dimenzija podrške autonomiji koja je sagledana kao faktor odvojen od psihološke kontrole. Uz često ispitivanu emocionalnu toplinu, vrijednost ovog istraživanja leži u prilagodbi i validaciji skale *Percepcije roditeljske podrške autonomiji*, prve hrvatske inačice skale koja razdvaja faktore podrške autonomiji i psihološke kontrole. Specifičnost istraživanja također uključuje zasebno ispitivanje zaštitnih majčinih i očevih ponašanja u objašnjenju depresivnosti adolescenata različitog spola. Pritom su ispitani nekonzistentni nalazi o ulozi majčine i očeve emocionalne topline u razvoju depresivnosti kao i dosad neistražena zasebna uloga majčine i očeve podrške autonomiji u objašnjenju depresivnosti djevojaka i mladića na obrazovnom prijelazu.

Također, vrijednost ovog istraživanja upravo je u provedbi na specifičnom uzorku mladih koji se nalaze na prijelaznom razdoblju, odnosno na obrazovnom prijelazu. Navedeni prijelaz normativan je, no izrazito stresan životni događaj koji iziskuje prilagodbu te može biti popraćen teškoćama. Faktori koji utječu na navedeni prilagodbu slabo su istraženi, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj.

Pritom je ispitana percepcija budućnosti kao kognitivni faktor koji prema Beckovoj kognitivnoj teoriji depresivnosti uz percepciju sebe i svijeta ima ključnu ulogu u aktiviranju i održavanju depresivnim simptoma (Abela i D'Alessandro, 2002). *Skala percepcije budućnosti* također je prilagođena te je njena primjena validirana na uzorku maturanata čime je u ovom istraživanju primijenjena prva hrvatska verzija skale isključivo namijenjena za mjerenje percepcije budućeg vremena. Ispitana je povezanost jednodimenzionalne percepcije budućnosti, koja je tako prvi puta istraživana na hrvatskom uzorku ispitanika, s roditeljskim

ponašanjima te depresivnošću kao i njena medijacijska uloga u odnosu roditeljskih ponašanja i depresivnosti djevojaka i mladića na obrazovnom prijelazu.

Najveći metodološki nedostatak odnosi se na metodu i veličinu uzorka. Budući da je istraživanje provedeno metodom papir-olovka na prigodnom uzorku ispitanika prikupljeni su upitnici od tek 187 maturanata iz dvije hrvatske regije pri čemu je 69 mladića. Manji broj odgovora na kojima je proveden izračun Pearsonova koeficijenta korelacije i hijerarhijska regresijska analiza može utjecati na rezultate pri čemu je manji varijabilitet odgovora mogao imati utjecaja na nisku povezanost percepcije roditeljskih ponašanja, percepcije budućnosti i depresivnosti mladića. Ponovo valja napomenuti da nalazi dobiveni hijerarhijskom regresijskom analizom kojom je ispitan zaseban doprinos roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti mogu biti promijenjeni mrežnim supresorima koji se javljaju. Pritom doprinos ispitivanih prediktorskih varijabli ne mora biti sukladan dobivenima nalazima. Uslijed mrežnih supresora, koji se očituju kroz različite smjerove povezanosti varijabli prediktora i varijable kriterija u odnosu na smjer β pondera, doprinos varijabli u objašnjenju kriterija može biti promijenjen. Nalazi dobiveni hijerarhijskom analizom trebaju se uzimati s oprezom kao i zaključivanje o doprinosu roditeljskih ponašanja u objašnjenju depresivnosti populacije mladih na obrazovnim prijelazima temeljeno na ovom istraživanju.

Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na prikupljanje više ispitanika reprezentativnog uzorka te na kontrolu socijalne poželjnosti. Od demografskih podataka prikupljenih na samom početku istraživanja trebalo bi provjeriti, uz socijalne podatke, prisutnost depresivnosti u obitelji te povijest depresivnih simptoma i epizoda kod samih ispitanika. Također, uz percepciju roditeljskih ponašanja od strane djeteta valjalo bi ispitati percepciju ponašanja od strane roditelja te opažene simptome depresivnosti. Time bi se dobila točnija slika o ponašanju roditelja i metodama odgoja koje su korištene tijekom djetetova razvoja.

Također, istraživanje je provedeno na uzorku maturanata gimnazijskog smjera čime je omogućen preduvjet da, nastavljajući visokoškolsko obrazovanje, većina ispitanika bude na obrazovnom prijelazu. Valja naglasiti specifičnost razdoblja u kojem je ispitivanje provedeno. Naime riječ je o zadnjim tjednima školske godina u kojima su maturanti već trebali rangirati prioritetne fakultete i smjerove daljnjeg obrazovanja, zaključivale su se ocjene koje se gledaju kod upisa na fakultet te se za nekoliko tjedana trebala pisati državna matura prema čijem se uspjehu rangiraju učenici prilikom upisa na fakultet. Nedvojbeno, ispitanici su već trebali

razmišljati o budućem smjeru obrazovanja i pripremati se za isti čime su zakoračili u obrazovni prijelaz. Nije provjereno jesu li odnosi ispitivanih varijabli jednaki kod učenika završnih razreda koji pohađaju druge srednjoškolske obrazovne programe te ne planiraju nastavak školovanja već ulaze u svijet rada kao ni na drugim razinama prijelaza primjerice s fakulteta u tržište rada. Odnose roditeljskih ponašanja i depresivnosti na uzorku maturanata drugih programa kao i na drugim razinama obrazovnih prijelaza treba ispitati budućim istraživanjima. Također, istraživanja ovog tipa, usmjerena na obrazovne prijelaze valjalo bi provoditi longitudinalno provjeravajući prilagodbu mladih prije i nakon obrazovnog prijelaza, promjenu u percepciji i razini depresivnosti. Tako bi se, uz zaključke o povezanosti koji su izvedeni iz istraživanja ovog tipa, mogli izvoditi uzročno-posljedični zaključci. Kako podrška autonomiji ispitana u ovoj fazi prijelaza može utjecati na razvoj depresivnosti tako i depresivnost može utjecati na podršku autonomiji tijekom obrazovnog prijelaza. Pritom brojni faktori koji ispitanicima u ispitanoj fazi prijelaza nisu bili poznati mogu utjecati na emocionalnu prilagodbu tijekom takvih obrazovnih prijelaza. Primjerice iziskuje li nastavak školovanja napuštanje roditeljskog doma, pronalazak studentskog posla i financijsku nesigurnost, suživot s nepoznatim osobama i slično. Upravo se uslijed navedenih nepoznanica preporučuje provedba budućih istraživanja netom nakon prijelaza na višu obrazovnu razinu čime se dobiva prava slika prilagodbe na obrazovnom prijelazu. Ispitivanjem depresivnosti prije samog prijelaza dobiva se informacija o utjecaju stresnosti samog nadolazećeg prijelaza pri čemu roditelji mogu imati važnu ulogu, uslijed čega se ovim istraživanjem dolazi do važnih spoznaja, međutim informacija o samoj prilagodbi pojedinca dobiva se provedbom istraživanja nakon obrazovnog prijelaza.

Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti i na druge obiteljske zaštitne faktore, primjerice poticanje socijabilnosti, konzistentnu disciplinu, zajedničke aktivnosti, uz što se mogu provjeriti medijacijske uloge drugih kognitivnih faktora kao što je ruminacija i samopoštovanje ili socijalnih faktora kao što je podrška vršnjaka.

Također, prilagođena *Skala percipirane roditeljske podrške autonomiji* prilikom budućih primjena valja biti validirana na drugim uzorcima ispitanika. Validacija provedena u ovom istraživanju potvrdila je postojanje dva krovna faktora: Podrške autonomiji i Psihološke kontrole sukladno pretpostavkama i nalazima autora Mageau i suradnika (2015). Ipak, valja napomenuti da su Mageau i suradnici prilikom konstrukcije unutar dva potvrđena krovna faktora grupirali i potvrdili po 3 niža faktora. Skala je namijenjena ispitivanju percepcije tri vrste ponašanja koja potiču autonomiju: priznavanje osjećaja djeteta, pružanje racionalne za

pravila i zahtjeve i pružanje izbora i mogućnosti za preuzimanje inicijative, kao i tri vrste kontrolirajućih ponašanja: prijetnje kaznom, pritisak izvedbe i kriticizam koji uključuje krivnju (Mageau i sur., 2015). Niži faktori ovim istraživanjem nisu potvrđeni, odnosno faktorskom analizom nisu kao takvi prepoznati niti smisljeno grupirani. Uslijed navedenog, prilikom budućih primjena Skale preporučuje se validacija s ciljem razlikovanja nižih faktora pri čemu bi se mogla razlikovati uloga zasebnih faktora podrške autonomiji i psihološke kontrole na prilagodbu mladih.

Saznanja o različitoj ulozi ponašanja roditelja različitog spola na depresivnost djevojaka i mladića ima snažne implikacije i mogućnost primjene u svakodnevnom životu. Istraživanja su ukazala na važnost adaptivnog roditeljskog ponašanja u razvoju depresivnosti djevojaka, točnije na važnost roditeljskog pružanja ljubavi, nježnosti i brige te na važnost očeve podrške donošenju samostalnih izbora i odluka te preuzimanju inicijative. Zaštitni faktori potiču i održavaju zdravi razvoj, sprečavaju daljnje pogoršanje i imaju snažne implikacije na prognozu i tretman. Pridonose otpornosti djeteta i mogućnosti prevladavanja stresnih situacija (Vulić-Prtorić, 2004). Razumijevanje navedenih odnosa i osvješćivanje mjere u kojoj roditelji djeci pružaju brigu i ljubav te potiču autonomno ponašanje može voditi regulaciji njihova ponašanja. Pružanje nježnosti i topline te podržavanje autonomnog ponašanja može voditi manjem broju emocionalnih i socijalnih teškoća tijekom osjetljivih razdoblja adolescencije te boljoj prilagodbi na prijelaznim obrazovnim razdobljima.

6. ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem ispitana je uloga perspektive budućnosti te majčinih i očevih ponašanja kao zaštitnih faktora u depresivnosti djevojaka i mladića na prijelazu iz srednje škole na studij.

Nalazi ukazuju na višu razinu depresivnih simptoma kod djevojaka u odnosu na mladiće, no nisu utvrđene spolne razlike u načinu na koji percipiraju majčina i očeva ponašanja.

Različita roditeljska ponašanja imaju različitu ulogu u objašnjenju depresivnosti pri čemu sam spol roditelja utječe na povezanost ponašanja i depresivnih simptoma. Majčina i očeva emocionalna toplina te očeva podrška autonomiji negativno su povezane s depresivnošću djevojaka. Pritom djevojke koje doživljavaju više ljubavi i topline te više očeve podrške autonomnom ponašanju izvještavaju o manje depresivnih simptoma. Također, djevojke koje percipiraju više očeve podrške autonomiji izvještavaju o otvorenijoj percepciji budućnosti, odnosno o više pozitivnih očekivanja u budućnosti. Rezultati istraživanja ne ukazuju na značajnu povezanost roditeljskog ponašanja i depresivnosti mladića sugerirajući da roditeljska ponašanja imaju različitu ulogu u razvoju i održavanju depresivnih simptoma kod djevojaka i mladića. Otvorena percepcija budućnosti negativno je povezana s depresivnošću djevojaka pri čemu djevojke koje imaju negativnija očekivanja o budućnosti imaju više depresivnih simptoma.

Ispitivanjem zasebnog doprinosa majčina i očeva ponašanja u objašnjenju depresivnosti utvrđeno je da samo dimenzija očeve podrške autonomiji samostalno doprinosi objašnjenju depresivnih simptoma mladih na obrazovnom prijelazu. Pritom je odnos očeve podrške autonomiji i depresivnosti djevojaka djelomično posredovan percepcijom budućnosti. Očevo poticanje na donošenje autonomnih odluka i preuzimanje inicijative vodi pozitivnijim očekivanjima o budućnosti te manje depresivnih simptoma djevojaka na obrazovnom prijelazu.

7. LITERATURA

Američka psihijatrijska udruga (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje (peto izdanje)*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Abela, J. R. Z. i D'Alessandro, D. U. (2002). Beck's cognitive theory of depression: A test of the diathesis-stress and causal mediation components. *British Journal of Clinical Psychology*, 41, 111-128.

Adams, G. R., Ryan, B. A. i Keating, L. (2000). Family relationships, academic environments, and psychological development during the university experience: A longitudinal investigation. *Journal of Adolescent Research*, 15, 99-122.

Allen, J. P., Hauser, S. T., Bell, K. L. i O'Connor, T. G. (1994). Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development. *Child Development*, 65, 179-194.

Allen, J. P., Porter, M., McFarland, C., McElhaney, K. B. i Marsh, P. (2007). The relation of attachment security to adolescents' paternal and peer relationships, depression, and externalizing behavior. *Child Development*, 78(4), 1222-1239.

Allgood-Merten, B., Lewinsohn, P.M. i Hops, H. (1990). Sex differences and adolescent depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 1, 55-63.

Alloy, L. B., Abramson, L. Y., Smith, J. M., Gibb, B. E. i Neeren, A. M. (2006). Role of parenting and maltreatment histories in unipolar and bipolar mood disorders: Mediation by cognitive vulnerability to depression. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 9(1), 23-64.

Arrindell, W. A., Methorst, G. J., Kwee, M. G., van der Ende, J., Pot, E. i Moritz, B.J.M. (1989). Expanding the validity of a measure of reported parental rearing practices with psychiatric inpatients: Further Dutch experiences with the EMBU. *Personality and Individual Difference*, 10(5), 493-500.

Arrindell, W.A., Richter, J., Eisemann, M., Garling, T., Ryden, O., Hansson, S.B., ... Gustafsson, M. (2001). The short-EMBU in East-Germany and Sweden: A cross-national factorial validity extension. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42(2), 157-160.

Arrindell, W.A., Sanavio, E., Aguilar, G., Sica, C., Hatzichristou, C., Eisemann, M., ... van der Ende, J. (1999). The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27(4), 613-628.

- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296-3319.
- Barber, B. K., Olsen, J. E. i Shagle, S. C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65(4), 1120-1136.
- Bariola, E., Gullone, E. i Hughes, E. K. (2011). Child and adolescent emotion regulation: The role of parental emotion regulation and expression. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(2), 198.
- Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43–88
- Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. i Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54(3), 165.
- Carstensen, L. L. i Lang, F. R. (1996). Future time perspective scale. *Unpublished manuscript, Stanford University*.
- Cate, R. A., i John, O. P. (2007). Testing models of the structure and development of future time perspective: maintaining a focus on opportunities in middle age. *Psychology and Aging*, 22(1), 186.
- Cicchetti, D. i Toth, S.L. (1998). The development of depression in shildren and adolescents. *American Psychologist*, 53(2), 221-241.
- Collins, W. A. i Russell, G. (1991). Mother-child and father-child relationships in middle childhood and adolescence: A developmental analysis. *Developmental Review*, 11(2), 99-136.
- Costa, S., Cuzzocrea, F., Gugliandolo, M. C. i Larcan, R. (2016). Associations between parental psychological control and autonomy support, and psychological outcomes in adolescents: The mediating role of need satisfaction and need frustration. *Child Indicators Research*, 9(4), 1059-1076.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-tehnička knjiga.
- Darling, N., Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Dawson, M. i Pooley, J. A. (2013). Resilience: The role of optimism, perceived parental autonomy support and perceived social support in first year university students.

- Diaconu-Gherasim, L. R., Bucci, C. M., Giuseppone, K. R. i Brumariu, L. E. (2017). Parenting and adolescents' depressive symptoms: the mediating role of future time perspective. *The Journal of Psychology*, 151(7), 685-699.
- Drake, E. C., Sladek, M. R. i Doane, L. D. (2016). Daily Cortisol Activity, Loneliness, and Coping Efficacy in Late Adolescence: A Longitudinal Study of the Transition to College. *International Journal of Behavioral Development*, 40(4), 334-345.
- Duineveld, J. J., Parker, P. D., Ryan, R. M., Ciarrochi, J. i Salmela-Aro, K. (2017). The link between perceived maternal and paternal autonomy support and adolescent well-being across three major educational transitions. *Developmental Psychology*, 53(10), 1978.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE Publications, Ltd.
- Franz, C. E., McClelland, D. C. i Weinberger, J. (1991). Childhood antecedents of conventional social accomplishment in midlife adults: A 36-year prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 586.
- Galotti, K. M. i Mark, M. C. (1994). How do high school students structure an important life decision? A short-term longitudinal study of the college decision-making process. *Research in Higher Education*, 35(5), 589-607.
- Garber, J. i Flynn, C. (2001). Predictors of depressive cognitions in young adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, 25(4), 353-376.
- Ge, X., Lorenz, F. O., Conger, R. D., Elder, G. H. i Simons, R. L. (1994). Trajectories of stressful life events and depressive symptoms during adolescence. *Developmental Psychology*, 30(4), 467.
- Gray, M. R. i Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family*, 574-587.
- Grolnick, W. S. i Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives*, 3, 165–170.
- Guassi Moreira J. i Telzer E. (2015). Changes in family cohesion and links to depression during the college transition. *Journal Of Adolescence*, 43(1), 72-82.
- Hamilton, J. L., Connolly, S.L., Liu, R.T., Stange, J.P., Abramson, L.Y. i Alloy, L.B. (2015). It gets better: Future orientation buffers the development of hopelessness and depressive symptoms following emotional victimization during early adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43(3), 465-474.
- Hammen, C. (1992). Cognitive, life stress, and interpersonal approaches to a developmental psychopathology model of depression. *Development and Psychopathology*, 4, 189–206.

- Hankin, B.L. (2009). Development of sex differences in depressive and co-occurring anxious symptoms during adolescence: Descriptive trajectories and potential explanations in a multiwave prospective study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 38, 460–472.
- Hechanova-Alampay, R., Beehr, T. A., Christiansen, N. D. i Van Horn, R. K. (2002). Adjustment and Strain among Domestic and International Student Sojourners: A Longitudinal Study. *School Psychology International*, 23, 458-474.
- Kashani, J.H., Carlson, G.A., Beck, N.C. i Hoeper, E.W. (1987). Depression, depressive symptoms, and depressed mood among a community sample of adolescents. *American Journal of Psychiatry*, 144, 931–934.
- Kaslow, N. J., Deering, C. G. i Racusin, G. R. (1994). Depressed children and their families. *Clinical Psychology Review*, 14(1), 39-59.
- Kellough, J. L. i Knight, B. G. (2011). Positivity effects in older adults' perception of facial emotion: The role of future time perspective. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(2), 150-158.
- Keresteš, G. (2001). Spol roditelja, te dob i spol djeteta kao odrednice roditeljskog ponašanja. *Savremena psihologija* 4 (1–2), 7–24
- Kessler, R. C., Avenevoli, S. i Merikangas, K. R. (2001). Mood disorders in children and adolescents: an epidemiologic perspective. *Biological Psychiatry*, 49(12), 1002-1014.
- Klarin, M., Šimić Šašić, S. i Proroković, A. (2012). The Contribution of Family and Peer Interaction to the Understanding of Self-Esteem in Adolescents–Gender and Cultural Similarities and Differences. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(21), 1-12.
- Klarin, M. i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis Socijalnog Rada/Annual of Social Work*, 21(2).
- Kerpelman, J. L., Eryigit, S. i Stephens, C. J. (2008). African American adolescents' future education orientation: Associations with self-efficacy, ethnic identity, and perceived parental support. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(8), 997-1008.
- Kosterman, R., Haggerty, K. P., Spoth, R. i Redmond, C. (2004). Unique influence of mothers and fathers on their children's antisocial behavior. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 762-778.
- Kozjak, G. (2005.). *Korelati usamljenosti kod srednjoškolaca*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

- Kurdek, L. A., Fine, M. A. i Sinclair, R. J. (1995). School adjustment in sixth graders: Parenting transitions, family climate, and peer norm effects. *Child Development*, 66, 430–445.
- Kurtović, A. (2007). Uloga obitelji u depresivnosti adolescenata. *Klinička psihologija*, 5 (1-2), 37-58.
- Kušec, M. (2016). *Psihološka prilagodba mladih s obzirom na profesionalni status*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Rijeka.
- Kuterovac-Jagodić, G. i Keresteš, G. (1997). Perception of parental acceptance-rejection and some personality variables in young adults. *Društvena istraživanja*, 6, 447-491.
- Lang, F. R. i Carstensen, L. L. (2002). Time counts: future time perspective, goals, and social relationships. *Psychology and Aging*, 17(1), 125.
- Lovibond, P. F. i Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour Research and Therapy*, 33(3), 335-343.
- Macuka, I. (2007). Skala percepcije roditeljskog ponašanja–procjena valjanosti. *Suvremena psihologija*, 10(2), 179-199.
- Macuka, I. (2008). Uloga dječje percepcije roditeljskoga ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 17(6), 1179-1202.
- Macuka, I. i Smojver-Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mladih adolescenata. *Hrvatska Revija za Rehabilitacijska Istraživanja*, 48(1), 27-43.
- Mageau, G. A., Ranger, F., Joussemet, M., Koestner, R., Moreau, E. i Forest, J. (2015). Validation of the Perceived Parental Autonomy Support Scale (P-PASS). *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 47(3), 251.
- McLeod, B. D., Weisz, J. R. i Wood, J. J. (2007). Examining the association between parenting and childhood depression: a meta-analysis. *Clinical Psychology Review* 27, 986–1003.
- Nolen-Hoeksema, S., Girgus, J. S. i Seligman, M. E. (1992). Predictors and consequences of childhood depressive symptoms: A 5-year longitudinal study. *Journal of Abnormal Psychology*, 101(3), 405.
- Nolen-Hoeksema, S., Parker, L. E. i Larson, J. (1994). Ruminative coping with depressed mood following loss. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(1), 92.

- Nurmi, J. E. (2004). Socialization and self-development: Channeling, selection, adjustment, and reflection. U: R. M. Lerner i L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 85–124). Hoboken, NJ: Wiley.
- Overholster, J.C., Brinkman, D.C., Lehnert, K.L. i Ricciardini, A.M. (1995). Children's Depression Rating Scale-Revised : development of a short form. *Journal od Clinical Child Psychology*, 24 (4). 443-452.
- Parkitny, L. i McAuley, J. (2010). The Depression Anxiety Stress Scale (DASS). *Journal of Physiotherapy*, 56, 204-210.
- Peetsma, T. T. D. (2000). Future time perspective as a predictor of school investment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 44, 177–192.
- Petani, R. (2015). Sociodemografska obilježja adolescenata i njihova percepcija dimenzija ponašanja roditelja. *Acta Iadertina*, 12(1), 0-0.
- Petersen, A., Sarigiani, P. i Kennedy, R. (1991). Adolescent depression: Why more girls? *Journal of Youth and Adolescence*, 20, 247–271.
- Pett, M.A., Lackey, N.R. i Sullivan, J.J. (2003). *Making sense of factor analysis*. London: Sage Publications, Inc.
- Reitz, E., Deković, M. i Meijer, A. M. (2006). Relations between parenting and externalizing and internalizing problem behaviour in early adolescence: Child behaviour as moderator and predictor. *Journal of Adolescence*, 29(3), 419-436.
- Restifo, K. i Bögels, S. (2009). Family processes in the development of youth depression: Translating the evidence to treatment. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 294-316.
- Rohr, M. K., John, D. T., Fung, H. H., i Lang, F. R. (2017). A three-component model of future time perspective across adulthood. *Psychology and Aging*, 32(7), 597.
- Rudan, V. (2000). Adolescent development and external influences. *Collegium Antropologicum*, 24(2), 585-596.
- Rudan, V. (2004). Normalni adolescentni razvoj. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 10(52), 36-39.
- Rukavina, M. (2017). Tranzicija adolescenata u srednju školu i studij. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 66(1), 107-122.
- Ryan, R. M. i Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Publications.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. i Grolnick, W. S. (1995). Autonomy, relatedness, and the self: Their relation to development and psychopathology. *Ariel*, 128(151.189), 155.

- Ryan, R. M., Deci, E. L. i Vansteenkiste, M. (2016). Autonomy and autonomy disturbances in self-development and psychopathology: Research on motivation, attachment, and clinical process. *Developmental Psychopathology*, 1-54.
- Salamon, M. (2007). *Povezanost roditeljskog ponašanja, lokusa kontrole kod adolescenata i njihove podložnosti vršnjačkom utjecaju*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Sander, J. B. i McCarty, C. A. (2005). Youth depression in the family context: familial risk factors and models of treatment. *Clinical Child Family Psychology Review*, 8, 203-219.
- Sanford, M., Szatmari, P., Spinner, M., Munroe-Blum, H., Jamieson, E., Walsh, C. i sur., (1995). Predicting the one-year course of adolescent major depression. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 34(12), 1618-1628.
- Sato, T., Samalot-Rivera, A. i Kozub, F. M. (2016). New Graduate Entry: Students' Transition to an Adapted Physical Education Graduate Program. *Physical Educator*, 73(4), 619-638
- Sheeber, L. B., Davis, B., Leve, C., Hops, H. i Tildesley, E. (2007). Adolescents' relationships with their mothers and fathers: Associations with depressive disorder and subdiagnostic symptomatology. *Journal of Abnormal Psychology*, 116(1), 144.
- Silk, J. S., Morris, A. S., Kanaya, T. i Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: Opposite ends of a continuum or distinct constructs?. *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 113-128.
- Skinner, E., Johnson, S. i Snyder, T. (2005). Six dimensions of parenting: A motivational model. *Parenting: Science and Practice*, 5(2), 175-235.
- Smetana, J. G. i Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of parental psychological control and monitoring: The role of parenting beliefs and practices. *Child Development*, 73(2), 563-580.
- Smiley, P. A. i Dweck, C. S. (1994). Individual differences in achievement goals among young children. *Child Development*, 65(6), 1723-1743.
- Smojver – Ažić, S. (1999). *Privrženost roditeljima te separacija i individuacija kao odrednice psihološke prilagodbe studenata*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Smojver-Ažić, S. i Bezinović, P. (2011). Sex differences in patterns of relations between family interactions and depressive symptoms in adolescents. *Croatian Medical Journal*, 52(4), 469-477.

- Smollar, J. i Youniss, J. (1989). Transformations in adolescents' perceptions of parents. *International Journal of Behavioral Development*, 12(1), 71-84.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M. i Sierens, E. (2009). How are parental psychological control and autonomy-support related? A cluster-analytic approach. *Journal of Marriage and Family*, 71(1), 187-202.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1–19.
- Svjetska zdravstvena organizacija (2003). *Višeosna klasifikacija psihijatrijskih poremećaja u djece i adolescenata, MKB-10 klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Tomori, M., Zalar, B. i Kores Plesničar, B. (2000) Gender Differences in Psychosocial Risk Factors among Slovenian Adolescents. *Adolescence*, 35, 278-292.
- Tynkkynen, L., Nurmi, J. E. i Salmela-Aro, K. (2010). Career goal-related social ties during two educational transitions: Antecedents and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 76(3), 448-457.
- Vasalampi, K., Salmela-Aro, K. i Nurmi, J. E. (2010). Education-related goal appraisals and self-esteem during the transition to secondary education: A longitudinal study. *International Journal of Behavioral Development*, 34(6), 481-490.
- Vnsteenkiste, M. i Ryan, R. M. (2013). On psychological growth and vulnerability: basic psychological need satisfaction and need frustration as a unifying principle. *Journal of Psychotherapy Integration*, 23(3), 263.
- Vrselja, I. i Glavak Tkalić, R. (2011). Odnos između rizičnog i delikventnog ponašanja nekih obiteljskih kontekstualnih čimbenika i roditeljskih odgojnih metoda. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19 (1), 51-63.
- Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5(1), 31-51.
- Vulić-Prtorić, A. (2004). *Depresivnost u djece i adolescenata*. Naklada Slap.
- Vulić-Prtorić, A. i Sorić, I. (2001). Taksonomija depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji: razlike i sličnosti s obzirom na spol i dob ispitanika. *Medica Jadertina*, 31, 3-4.
- Wilson, S. M., Darling, K. E., Fahrenkamp, A. J., D'Auria, A. L. i Sato, A. F. (2015). Predictors of Emotional Eating During Adolescents' Transition to College: Does Body Mass Index Moderate the Association Between Stress and Emotional Eating? *Journal Of American College Health*, 63 (3), 163-170.

- Wintre, M. G. i Yaffe, M. (2000). First-year students' adjustment to university life as a function of relationships with parents. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 9-37.
- Yap, M. B., Allen, N. B. i Sheeber, L. (2007). Using an emotion regulation framework to understand the role of temperament and family processes in risk for adolescent depressive disorders. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 10(2), 180-196.
- Yap, M. B. H. i Jorm, A. F. (2015). Parental factors associated with childhood anxiety, depression, and internalizing problems: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 175, 424-440.
- Yap, M. B. H., Pilkington, P. D., Ryan, S. M. i Jorm, A. F. (2014). Parental factors associated with depression and anxiety in young people: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 156, 8-23.
- Zarrett, N. i Eccles, J. (2006). The passage to adulthood: Challenges of late adolescence. *New Directions for Youth Development*, 2006(111), 13-28.
- Živčić-Bećirević, I., Smojver-Ažić, S., Kukić, M. i Jasprica, S. (2007). Akademska, socijalna i emocionalna prilagodba na studij s obzirom na spol, godinu studija i promjenu mjesta boravka. *Psihologijske teme*, 16(1), 121-140.
- Živčić, I., (1994). *Depresivnost u dječjoj dobi kao reakcija na stresne događaje izazvane ratnom situacijom*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.